

TVORBA PROTIPREDSUDKOVEJ KLÍMY V TRIEDE

**METODICKÁ PRÍRUČKA PRE UČITEĽOV
z oblasti interkultúrnej výchovy**

©

**PhDr. Jozef Sabol
PaedDr. Ingrid Zubková**

Projekt PHARE
20030049950105-01-0001

Podpora integrovaného
vzdelávania Rómov

Publikácia vychádza ako výstup riešenia
projektu PHARE 2003 0049950105-01-0001
Podpora integrovaného vzdelávania Rómov
Aktivita 2

© PhDr. Jozef Sabol
PaedDr. Ingrid Zubková

Recenzent: PaedDr. Ján Cangár

EUROFORMES, s.r.o.

ISBN 80-7087-100-0

OBSAH

ÚVOD	6
1. Tvorba protipredsudkovej klímy v triede	9
1.1 Vznik predsudku – aktivita	13
1.2 Čo by som chcel zmeniť v živote žiakov mojej triedy? - aktivita	14
1.3 Príbeh môjho mena.....	20
2. TVORBA PROTIPREDSUDKOVEJ KLÍMY V TRIEDE A MULTIKULTÚRNA VÝCHOVA.....	25
2.1 Etický kódex pedagogického zamestnanca - aktivita	25
3. POZITÍVNE MRAVNÉ A OBČIANSKE HODNOTY A TVORBA PROTIPREDSUDKOVEJ KLÍMY V TRIEDE	31
4. AKTIVITY	35
4.1 S kým by ste chceli bývať v jednom dome	35
4.2 V čom je sila modlitieb?	36
4.3 Transplantácia srdca.....	37
4.4 Tak som ešte nikdy nerozmýšľal	39
4.5 Robia šaty človeka?	40
4.6 Poskytnutá pomoc	41
4.7 Rasizmus v nás.....	42
4.9 Osobný príklad	43
4.9 Rasa (príslušnosť k etniku) a osobnostné vlastnosti	43
4.10 Všetci sme vinní – Pavol Strauss	45
4.11 V čom je sila modlitieb?	46
4.12 Boh potrebuje ľudí.....	47
LITERATÚRA.....	49

ÚVOD

Niet v spoločnosti tak rôznorodého prostredia ako je prostredie jednej školy. Tu sa stretávajú žiaci z rodín často poznačených predsudkami, intoleranciou, neznášanlivosťou, násilím a tiež množstvom vierovyznaní, národností, etnických skupín, nárečí, ... čím vznikajú bariéry tak v ich výchove, ako aj vzdelávaní. Ostáva na učiteľovi, ako sa mu podarí sklbiť tak rôznorodý kolektív a nájsť cestu pre úspešnú a zmysluplnú pedagogickú činnosť. Na základe tejto skutočnosti sme si dali za cieľ oboznámiť učiteľov s prostriedkami a metódami tvorby protipredsudkovej klímy triedy ako dôležitej podmienky výchovy a vzdelávania žiakov. Cez rôzne interaktívne hry a aktivity poskytneme učiteľovi informácie o tom, ako sa zásadne mení situácia v triedach v dôsledku rôznorodých národností v našich školách:

- v sociálnej oblasti (vzťahy medzi žiakmi, komunikácia s rodinami nových žiakov),
- v oblasti vyučovania, kde vzniká potreba obohatiť bežné metodické postupy prvkami multikultúrnych a interkultúrnych prístupov a metódami zmierňovania jazykových a kultúrnych bariér
- oboznámiť učiteľov so spôsobmi zmeny prostredia triedy tak, aby lepšie vyhovovalo potrebám žiakov z hľadiska ich individuálnych a etnicko-kultúrnych osobitostí
- ako vytvárať pozitívnu sociálnu a emocionálnu atmosféru v triede
- a budeme sa pritom pridržiavať výroku Jana Wericha: „ ... lidi už 10 000 let spívají o příchodu dobra z východu. A chtějí ho najít. Jenomže když jde člověk furt na východ, tak dojde na západ a je zase tady. A když není dobro v něm, tak ho nenajde.“

1. TVORBA PROTIPREDSUDKOVEJ KLÍMY V TRIEDE

Zmyslom existencie školského systému preto musí byť niečo, čo je schopné existencie na tomto systéme celkom nezávislé, hoci aj o niečo ochudobnené alebo inak modifikované. Tento celý systém by mal slúžiť človeku. Tým, že dospelý človek je nútený stále sa nejako rozhodovať - v totalite menej často, v demokracii častejšie - volí medzi ideami, záľubami, pohnútkami, zámermi, postojmi, náklonnosťami, emóciami, citmi, vzťahmi, činnosťami a skutkami. Z dôsledku svojej voľby si spätne overuje, čomu tým prospel, či niekoho nepoškodil, prečo urobil chybu. Prežíva úzkosť, strach, napätie, stres, ale tiež radosť, spokojnosť, úľavu, pokoru. Záleží na jeho svedomí. Učí sa dôsledky svojho jednania predvídať. Vie, že len človek je schopný skutočných nerestí, zloby, neslušností a zla. V dare slobody je preto obsiahnuté aj očakávanie, že človek, hodný toho označenia, hoci sa môže rozhodovať pre zlo, bude sa rozhodovať prevažne v prospech vecí, za ktoré môže niesť zodpovednosť v duchu mravných hodnôt. Mravné konanie je pozitívnym výsledkom slobody rozhodovania jednotlivca.

Prvýkrát v histórii ľudstva bol 20. novembra 1989 v New Yorku prijatý Dohovor o právach dieťaťa, podľa ktorého dieťaťom je každý jedinec, ktorý nedovršil 18 rokov života. S Dohovorom vyslovilo súhlas aj vtedajšie Federálne zhromaždenie Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky a prezident ho aj ratifikoval. Ratifikačná listina bola uložená u generálneho tajomníka OSN, depozitára Dohovoru, 7. januára 1991. Dohovor nadobudol právoplatnosť na základe svojho článku 49 ods. 1 dňom 2. septembra 1990. Pre Českú a Slovenskú Federatívnu republiku nadobudol platnosť v súlade so svojím článkom 49 ods. 2 dňom 6. februára 1991. Dohovor o právach dieťaťa deklaruje predovšetkým „vrodene právo dieťaťa na život a vlastný vývoj“ a „uznanie vrodenej dôstojnosti a rovných a neodňateľných práv všetkých príslušníkov ľudského rodu, ktoré sú základom slobody, spravodlivosti a mieru na svete“. (Dohovor...č. 104/1991)

Dieťaťu má byť uznané právo na hlavné ľudské slobody: prejavu, zmýšľania, svedomia a náboženstva, združovania a pokojného spolčovania

Dieťa má práva, ktoré vyplývajú z jeho postavenia:

- právo na zachovanie identity a neodlučiteľnosti od rodičov
- právo na zvláštnu starostlivosť, ak je postihnuté
- právo na sociálne zabezpečenie
- právo na požívanie najlepšieho zdravotného stavu, a na zaradenie k liečeniu v nemoci a obnoveniu zdravia
- právo na vzdelanie na základe rovných príležitostí
- právo na vhodné opatrenia k tomu, aby disciplinárne opatrenia v škole boli vykonané spôsobmi zlučiteľnými s ľudskou dôstojnosťou
- právo na odpočinok a voľný čas, hru a oddychové aktivity zodpovedajúce jeho veku, ako aj na slobodnú účasť na kultúrnom živote a umení

- právo na ochranu pred hospodárskym vykorisťovaním a pred vykonávaním akejkoľvek práce, ktorá môže byť nebezpečná alebo brániť vzdelávaniu dieťaťa, alebo môže byť škodlivá pre fyzické alebo duševné zdravie dieťaťa alebo pre jeho duchovný, morálny a sociálny vývoj
- právo na ochranu pred sexuálnym zneužitím, k prostitúcii, nezákonným praktikám, ako aj pred všetkými ostatnými formami využívania z akejkoľvek stránky poškodzujúcimi blaho dieťaťa

Práva dieťaťa nám okamžite navodzujú požiadavku usilovať sa o takú školu, ktorá by práva dieťaťa zaručovala. Jedno bez druhého nie je možné. Až s uznaním a ochranou ľudských a občianskych práv oboch partnerov (učiteľa a žiaka) v systéme, dostáva sa do školských pomerov celkové ozdravenie.

Mravnosť je zdá sa pre človeka. Nájsť túto nadosobnú hodnotu v sebe, to znamená nájsť a rozvinúť v sebe mravnú bytosť, by malo byť výsledkom optimálne prebiehajúceho osobnostného vývoja každého človeka. Aká tá konkrétna mravná bytosť, ktorá sa od neho očakáva, má byť, závisí z veľkej časti na kultúrno-duchovnej orientácii jeho rodičov, rodiny, kultúry v ktorej žije a z ktorej zázemia, podnetov a hodnôt sa nakoniec sebautvára.

Ak sa má stať jedinec skutočne dospelým človekom, potrebuje sa v detstve a mladosti účinným interakciám s prostredím slobodne učiť. Ak má v dospelosti zostať kompetentným, potrebuje sa v tom zdokonaľovať po celý svoj život, nakoľko v súčasnom svete sa mu jeho prostredie premení za tento čas pred očami a tiež pod jeho vlastnými rukami niekoľkokrát. Kultúrne spoločnosti ponúkajú v tomto smere jedincovi významnú pomoc. Zmyslom školy je akoby nepopierateľné blaho všetkých, ktorí ju navštevujú. Neprekvapí, že sa v podobne zladených podmienkach cíti veľa žiakov lepšie v škole než doma v rodine. A tu zohráva významnú úlohu jej klíma.

V našom prípade je to škola, ktorá pomáha jedincovi ochudobňovanému v jeho osobnom vývoji zanedbávanom rodinou, k uspokojovaniu životne dôležitej potreby. Akonáhle totiž dôjde k chudobnejšiemu alebo žiadnemu uspokojovaniu potreby osobného vývoja jedinca, je zdravý vývoj postihnutého vzápätí ohrozený radom rizík. Ak trvá takýto stav dlhšiu dobu, viac rokov alebo dokonca celú školskú dochádzku, dôjde k poruchám, odchýlkam, prípadne i deformáciám zdravého vývoja a rôznym predsudkom. Tak u tých, ktorí sa poddajú vplyvu školy, ako u tých, ktorí sa mu vzopru. Škola, ktorá neplní svoje poslanie voči človeku, je osudná všetkým, pretože každého nejako poškodzuje. Nakoniec aj učiteľa.

Tvorba zdravého, bezproblémového rozvoja jedinca založeného na vytváraní zdravej, protipredsudkovej klímy v triede je z hľadiska praxe veľmi náročná a v súčasnom období proeurópskej transformácie školstva zameranej na žiaka a jeho potreby veľmi potrebná. Hlavným zmyslom a východiskom transformácie vzdelávacej politiky, školstva a výchovy v našom súčasnom usporiadaní je zmena cieľov celého systému, a to (Národný program..., 2004) :

- abstraktné, nepriehľadné (a nekontrolovateľné) ciele slúžiace údajne potrebám spoločnosti obrátiť v ciele slúžiace konkrétnym, zrozumiteľným (a kontrolovateľným) potrebám jedinca – člena spoločnosti, národa, komunity, rodiny
- pravdepodobne by sa stačilo dožadovať pôvodných humanistických cieľov školy ako inštitúcie slúžiacej špecifickými prostriedkami práve širším cieľom učenia sa jedinca, avšak

je známe, že optimalizácia súladu medzi oboma cieľmi je nevyhnutná - usilovať sa o to stále a za všetkých okolností

Z hľadiska psychológie, ale aj pedagogiky je vhodné na protipredsudkovú výchovu uplatniť metódu, ktorú použil Albert Ellis (1974) a z ktorej sa zvlášť uplatňuje sekvencia :

- **antecedent** – podnet vyvolávajúci asociácie (myšlienkové, emocionálne, citové a podobne) čo predchádzalo
- **belief** – viera, presvedčenie, ktoré sa vynorí vo vedomí pri danom antecedente – vytvorí sa predsudok
- **konzekvencia** – dôsledky predsudku, napríklad verbálne, behaviorálne, emocionálne správanie

Náprava a výchovné pôsobenie nasleduje v ďalšom kroku:

decision – rozhodnutie, ktoré je podmienené premýšľaním, kognitívnym spracovaním

efektívnosť rozhodnutia – zmena správania – eliminácia alebo zmiernenie pôsobenia predsudku

Aby sme správne pochopili proces tvorby protipredsudkovej klímy v triede a dokázali ho aj zmysluplne realizovať, je nevyhnutné oboznámiť učiteľa s kľúčovými pojmami. V pedagogike, psychológii a sociológii sú používané (Průcha, J. - Walterová, E. - Mareš, J., 1998; Mareš, J. - Gavora, P., 1995):

- **protipredsudkový** – ide o aktívny prístup zameraný na popretie predpojatosti, stereotypného správania, predsudkov a negatívnych spoločenských postojov. Niektoré inštitucionálne štruktúry vytvárajú a podporujú útlakové štruktúry, nestačí len povedať, že ste predpojatý a jednoducho sa len prizerať. Je potrebné, aby každý jedinec aktívne intervenoval, odmietal a registroval personálne a inštitucionálne správanie, ktoré udržiava útlak, k čomu je potrebná určitá dávka asertivity, odvahy a občianskej statočnosti, ktorá môže vyvierať z hĺbky presvedčenia o pravde humanistického prístupu k ľuďom, skupinám
- **zaujatosť/predpojatosť** – každý postoj, presvedčenie alebo pocit, ktorý má za následok nespravodlivé zaobchádzanie s jednotlivcom alebo sociálnou skupinou a pomáha ho ospravedlniť
- **predsudok** – postoj, názor alebo pocit formovaný bez adekvátneho predchádzajúceho poznania, myslenia a lebo príčiny. Predsudok môže byť prisúdený určitej osobe, skupine alebo pohlaviu, hodnotovo sa vymedzuje ako neproduktívny postoj, názor človeka z hľadiska ľudských a občianskych práv a slobôd
- **stereotyp** – je to príliš zjednodušené a opakujúce sa zovšeobecnenie na adresu určitej skupiny, rasy alebo pohlavia, ktoré väčšinou v sebe zahŕňa pohŕdavé tvrdenia, postoje, názory a správanie
- **útlak** - je systematický a zvrátený súhrn postojov, správania, zásad a konania v spoločnosti, ktoré majú za úlohu ponížiť, využiť a zle zaobchádzať s ľuďmi, ktorí prislúchajú k určitej skupine. Útlak zahŕňa oslabovanie, odmietanie a neuznávanie ľudskej dôstojnosti jedinca a skupiny, ktoré sú cieľom tejto formy zaobchádzania
- **zvnútornený útlak** – je to mylná domnienka, že cieľová skupina sa sama stotožnila s tým, že má byť utláčaná, je to skupina, ktorá zvnútornila, prijala svoju rolu obeť, poníženia –

vychádza to pritom z chybného zaobchádzania a z chybných informácií, prijatých necieľovou skupinou

- **dominantná skupina/necieľová skupina** – skupina ľudí, ktorá systematicky využíva, ponižuje, poškodzuje a zle zaobchádza s inou skupinou ľudí. Dominantná skupina má vo svojich rukách moc formálne definovanú v každom zo vzťahov v spoločnosti, ale seba pripisujúcu moc vo vzťahu k menšinám spoločnosti
- **podriadená, závislá skupina (cieľová skupina)** – skupina ľudí, ktorí sú systematicky vylučovaní, ponižovaní, vykorisťovaní a poškodzovaní dominantnou spoločenskou skupinou
- **rasizmus** – postoj, konanie občana alebo inštitucionálna prax podporovaná inštitucionálnou mocou, ktorá podriaďuje skupinu ľudí na základe farby ich pleti, pôvodu a rasy. Ide o zneužitie kultúry určitej etnickej skupiny tým, že odopiera rešpekt, ponižuje alebo ničí kultúry iných rás. Je to vykorisťovanie, zlé zaobchádzanie a osočovanie určitej skupiny ľudí inou skupinou na základe rasy. Rasizmus na úrovni jednotlivca sa prejavuje podobnými znakmi k osobám inej rasy, t. j. odmietaním, ponižovaním, neuznávaním, popieraním ich hodnoty ako ničím nepodmienennej hodnoty človeka
- **sexizmus** – postoj, konanie alebo inštitucionálne praktiky kryté inštitucionálnou mocou, ktoré stavajú ľudí do podriadeného postavenia na základe ich pohlavia
- **heterosexizmus/homofóbia** – postoj, konanie alebo inštitucionálne praktiky kryté inštitucionálnou mocou, ktoré podriaďujú ľudí pre ich sexuálnu orientáciu
- **diskriminácia** týka sa negatívnych akcií, ktoré vyplývajú z predsudku. Niektorí, ktorí sú pod vplyvom predsudku, sa môžu v určitých situáciách dopúšťať diskriminácie. Keď sa predsudky darí držať pod kontrolou spoločnosti, potom sa nemenia na diskriminačné akty. Ak však spoločnosť nekladie predsudkom dostatočné prekážky, prejavujú sa predsudky diskriminačnými konaniami, ktoré sa podľa intenzity líšia od jednoduchého sociálneho vyhnutia sa až k činom extrémne agresívnym.
- **diskriminácia na základe fyzických schopností** – postoj, konanie alebo inštitucionálne praktiky kryté inštitucionálnou mocou, ktoré podriaďujú ľudí pre ich fyzický handicap alebo zníženú schopnosť až neschopnosť
- **antisemitizmus** – postoj, konanie alebo inštitucionálne praktiky kryté inštitucionálnou mocou, ktoré podriaďujú, odmietajú ľudí pre ich židovský pôvod;
- **diskriminácia na základe príslušnosti k sociálnej skupine** – postoj, konanie alebo inštitucionálne praktiky kryté inštitucionálnou mocou, ktoré podriaďujú ľudí pre ich súčasné sociálno-ekonomické postavenie v spoločnosti;
- **diskriminácia na základe veku** – postoj, konanie jednotlivca, jednotlivcov alebo inštitucionálne praktiky kryté inštitucionálnou mocou, ktoré podriaďujú človeka pre jeho vek – buď je príliš mladý alebo príliš starý;

1.1 Vznik predsudku – aktivita

Pomôcky: flipcharty, farbičky, fixky

Príbeh – „Bargoti a Roteri“

Bargoti žijú v krajine zvanej Bargetia. Táto krajina sa nachádza na druhom konci sveta a rozprestiera sa medzi dvoma ostrovmi Zeter a Trebonia. Ľudia z Bargetie sú úžasní. Deti sa bijú len málokedy a dospelí pracujú v pokoji a bez hádok. Hlavným jedlom je ryža, avšak tanieri v Bargetii nikdy nezostávajú prázdne. Počasie v Bargetii je po celý rok rovnaké: mierny vánok a vždy teplo a slnečno.

Roteri pochádzajú z krajiny zvanej Rotria. Nachádza sa tiež na druhom konci sveta a rozprestiera sa medzi ostrovmi Bilbo a Trebin. Ľudia z Rotrie sú veľmi nepríjemní. Deti na seba vždy kričia a dospelí často jeden druhého udrú. Pri práci sú nedôslední, nič nedotiahnu do konca, pretože namiesto roboty vždy spia alebo sa hádajú. Dni v Rotrii sú veľmi chladné, veterné a daždivé.

Postup

1. Žiaci prečítajú text Bargoti a Roteri
2. Žiaci môžu nakresliť Bargetiu a Rotriu ako mapu dvoch susediacich krajín, pričom využijú v nej poznatky z textu.
3. Po prečítaní textu žiaci nakreslia fiktívneho obyvateľa z každej krajiny vychádzajúc z popisu v príbehu a rozvineme diskusiu.
  - Akí ľudia sú podľa vás Roterovia, sú všetci takí?
  - Akí ľudia sú podľa vás Bargoti, sú všetci takí?
  - Prečo si obyvateľa danej krajiny nakreslil týmto spôsobom?
  - Prečo si mapu nakreslil týmto spôsobom?
  - Podľa čoho si usúdil, že sú všetci Bargoti nepríjemní a všetci Roteri dobrí, príjemní ľudia?
  - Ako a čím by sa líšili opisy skupín, keby každá spracovala svoj vlastný portrét?
4. Aktivita nám pomôže pochopiť vznik predsudku.
5. Diskutovať môžeme i o téme – Ako sa prejavuje predsudok voči určitej skupine ľudí vo vašich kresbách a názoroch?

(Spracované podľa: *Projekt Phare*, SK 0002.01, Aktivita 4.2.1, 2003, s. 286 a 295. Upravil Jozef Sabol)

Predsudky majú cielený historický priebeh, sú podmienené skúsenosťami, prejavujú sa v stereotypnom správaní, myslení, cítení, postojoch. Nebezpečenstvo predsudkov a stereotypov je v tom, že sa osvoja presvedčenia, že všetci členovia určitej skupiny majú rovnaké vlastnosti, sú rovnakí a nie sú medzi nimi individuálne rozdiely. Výsledkom negatívnych skúseností, šírených správ, mýtov sú napokon predsudky voči menšinám, voči občanom týchto skupín. Predsudky vedú k stereotypom v myslení, správaní, ktoré sa veľmi ťažko menia a ovplyvňujú postoje, reakcie, správanie sa k občanom menšín. Ich existencia v majoritnej spoločnosti k rómskemu etniku, ale aj

u rómskeho etnika majoritnej spoločnosti je predpokladom vytvárania negatívnych postojov a nelichotivých názorov na jednej i na druhej strane bez toho, aby sa overili všetky hľadiská, postoje a preskúmali skutočné, pravdivé stránky týchto vzťahov. Čokoľvek neobvyklé sa ľahko zapamätá, je to už len krôčik k stereotypom o minoritných skupinách, často založený na nepodloženom zovšeobecnení jedinej udalosti pri účasti nereprezentatívneho počtu ľudí a navyiac ak sa člen minoritnej skupiny správa a koná rovnako ako člen majoritnej skupiny. Svoju úlohu tu zohráva aj emocionálna pamäť, ktorá sa silne presadzuje najmä u ľudí so zníženou kognitívnou kontrolou a autoreguláciou. Takto vytvorený stereotyp alebo predsudok má tendenciu pretrvávať a len ťažko sa mení. Náš názor na rómsku menšinu môže tiež ovplyvniť obraz, ktorý o nej prezentujú médiá, postoje ľudí, s ktorými sa stretávame a nie vždy sú primerane a pravdivo podané. V niektorých prípadoch ide hlavne o cielenú manipuláciu s reálnou skutočnosťou s cieľom poškodiť, ponižovať, uraziť Rómov či inú národnostnú menšinu. Dôležitú úlohu tu zohráva spoločenstvo, v ktorom sa jedinec nachádza. Tu je tendencia prijímať normy okolia a tieto skupinové normy sa stávajú dôležitým regulátorom jeho správania. Z tohto hľadiska si musíme uvedomiť, že Slovenská republika je multikultúrnou krajinou v ktorej žije popri 86 % Slovákov trinásť národnostných menšín, z toho až 11 % Maďarov, 2 % Rómov, 1 % Čechov, 1 % Ukrajincov-Rusínov, niekoľko tisíc Poliakov, Nemcov, Vietnamcov, Albáncov. Žijú tu aj Bulhari, Chorváti, Srbi, Číňania, Arabi, Židia, Rusi, Ukrajinci, Taliani... V súčasne zjednocujúcej sa Európe nesmie chýbať vo vzťahoch medzi majoritnou spoločnosťou a menšinami vzájomná tolerancia, uznávanie sa, chápanie, efektívna komunikácia. Preto je potrebné bojovať proti predsudkom, nefunkčným stereotypom, všetkým formám diskriminácie, násilia, rasizmu, xenofóbie a budovať tolerantnú a otvorenú spoločnosť na všetkých jej úrovniach. K naplneniu týchto predsavzatí nám najviac napomôže realizácia priaznivej tvorby protipredsudkovej klímy v triede, v našich školách a školských zariadeniach.

1.2 Čo by som chcel zmeniť v živote žiakov mojej triedy? - aktivita

Cieľ

Umožniť účastníkom uvedomiť si potenciál obsahu školenia pri aplikovaní v práci so žiakmi a rodinami

Pomôcky

- Klbko špagátu, hodnotiaci dotazník

Postup

1. Vyzvite účastníkov, aby uvažovali o nespravodlivom konaní alebo podmienkach, ktoré obmedzujú život detí z ich triedy.
2. Individuálne na hárok papiera pomenujú problém a potom uvedú, ako by mala namiesto toho situácia vyzeráť. Na jednu stranu papiera napíšu svoju predstavu a na druhú stranu uvedú, čo konkrétne by mohli urobiť, aby sa ich predstava splnila. Z jednotlivých zápisov vytvoria v malých skupinách spoločnú knihu „Sny pre žiakov z mojej triedy a ako im ich môžem pomôcť splniť“.

3. Pri písaní im môžu pomôcť odpovede na otázky:
  - Ako som sa ako učiteľ vyvíjal, môžem ...
  - Aby som v triede vytvoril harmonickejšie ovzdušie, môžem ...
  - Aby som pozitívne ovplyvňoval život mojich žiakov, môžem ...
4. Na záver pomocou brainstormingu v celej skupine uveďte, ako môžu učitelia využiť tieto knihy v triede. Napísanie knihy môže učiteľom pomôcť uvedomiť si, akú majú moc a schopnosti, ktoré dovtedy možno nevyužívali.
5. V diskusii zdôraznite, v čom pomáha začlenenie protipredsudkových aktivít do práce so žiakmi vašej triedy.

Pomáha:

A. Rozvíjať u žiakov vedomé budovanie pozitívneho sebaobrazu, sebavnímania a skupinovej identity

Žiaci nie sú iba jednotlivcami, ale aj členmi komunity, ktorá patrí k istej kultúrnej skupine. Zmysel žiaka pre vlastnú identitu, pocit spolupatričnosti a hodnoty sa formujú v kultúre, v ktorej vyrastá. Preto musíme vytvoriť také výchovné prostredie, v ktorom si žiaci majú možnosť uvedomiť, že sú rešpektované, že každý môže akceptovať sám seba bez pocitu nadradenosti a hanby.

Príklady pre vytváranie prostredia triedy bez predsudkov:

- v triede vystavujeme fotografie alebo obrázky detí/ludí pochádzajúcich z rôznych kultúr, ľudí rôznych národností a rôznej farby pleti (Indiáni, Černosi, Číňania, Arabi, Španieli a podobne)
- v hudobnom a pohybovom centre dajte žiakom k dispozícii rôzne druhy hudobných nástrojov, ktoré sa používajú v rôznych kultúrach (bongá, píšťaly a podobne)
- v centre rozvíjania gramotnosti a literatúry využívajte knihy odrážajúce kultúru iných národov a národností (môžu to byť aj rozprávky jednotlivých národov a národností sveta)
- v dramatickom centre umiestnite rôzne druhy oblečenia (kroje, látky, klobúky a podobne), ktoré sú charakteristické pre ľudí odlišných kultúr, môžu to byť aj bábiky z detstva rôznej farby pleti a pohlavia

B. Posilniť vzťahy medzi školou, rodinami a komunitami, v ktorých žiaci vyrastali a žijú

Tradične sa vzťahy vytvárajú pri takých udalostiach ako sú pedagogické rady, rodičovských združeniach, dobrovoľné práce v triede. Vo vzdelávaní k sociálnej spravodlivosti sa posilňujú vzťahy medzi rodinou a školou a vytvárajú a využívajú sa materiály poskytované rodinami a komunitami (spoločné vytváranie kníh s rodičmi, spolupráca s rodičmi pri zhromažďovaní materiálov z rómskej komunity – príbehy rodičov, rómske piesne, fotografie z rodín, rómske rozprávky a podobne). Tieto potom slúžia ako základ výchovy a vzdelávania k sociálnej spravodlivosti.

Využitím známych materiálov (piesne, básne, rozprávky, beletria...) pomáhame žiakom osvojiť si nové vedomosti a zručnosti. Používanie týchto materiálov rešpektuje a cení si vedomosti, ktoré deti získali počas svojho života v rodine a v komunite.

Uvedený prístup sa líši od tradičného vzdelávania, v ktorom sa často ako jediné správne poznatky určené na osvojenie uvádzajú tie, ktoré vychádzajú z majoritnej kultúry. Umožňuje žiakom, aby boli hrdí na svoj pôvod a nehanbili sa zaň.

Príbeh:

Keď sa Cigáni vrátili, Úrsula nahuckala proti nim celú dedinu. Zvedavosť však bola silnejšia než strach, lebo tentoraz Cigáni pobehali celú dedinu, ohlušujúco hrmotali na najrozličnejších hudobných nástrojoch a vyvolávač oznamoval predvedenie najúžasnejšieho objavu Nancianských. A tak sa všetko hrnulo k stanu a za jedno centavo uzreli omladnutého a sviežeho Melquíadesa, s tvárou bez vrások a s novým bieloskvúcim chrupom. Tí, čo sa pamätali na jeho skorbutom zničené ňasná, povädnuté líca a ovisnuté pery, zachveli sa hrôzou pri pohľade na očividný dôkaz Cigánových nadprirodzených schopností. Hrôza sa zmenila v panický strach, keď si Melquíades vytiahol zuby, neporušené a vsadené do ňasien, a na okamih ich ukázal obecenstvu – na malý okamih, keď bol opäť vetchým starcom z predchádzajúcich rokov – a zasa si ich vložil a opäť sa usmial s pôvabom znovunadobudnutej mladosti. Dokonca i Josému Buendíovi blyslo, že Melquíadesova múdrosť prerástla všetky hranice; o to väčšmi sa však zaradoval, keď mu Cigán medzi štyrmi očami vysvetlil mechanizmus svojho umelého chrupu. Pripadalo mu to také jednoduché a zároveň úžasné, že naskutku stratil cez noc všetok záujem o alchymistické bádanie; doľahla naňho zádumčivosť, opäť nepravidelne jedával a celé dni sa ponevierať po dome. „Vo svete sa dejú neuveriteľné veci,“ hovoril Úrsule.

„Neďaleko od nás, na druhej strane rieky, majú najrozličnejšie čarodejnícke prístroje, a my si tu žijeme ako teľce.“ Tí, čo ho poznali z čias založenia Maconda, veľmi sa čudovali, ako sa zmenil pod Melquíadesovým vplyvom.

(MÁRQUEZ, Gabriel García : *Sto rokov samoty*. Bratislava: IKAR 1999. s.10.)

Otázky do diskusie:

- Tak ako u nás, aj všade vo svete, kde sa objavili Cigáni, kolovali o nich rôzne povesti, poznáte aj vy nejakú, ktorá vás zaujala svojou magickosťou, až realistickosťou?
- Aký je rozdiel medzi predsudkom, poverou a legendou?
- Vymenujte niekoľko predsudkov voči Rómom podľa toho ako ich poznáte z vášho okolia vy?
- V žilách významného kolumbijského prozaika Gabriela Garcíu Márqueza, autora ukážky z románu *Sto rokov samoty*, oceneného Nobelovou cenou za literatúru, kolovala cigánska krv, čo sa odrazilo aj vo vernom, nefalšovanom opísaní ich potulného života. Okrem čarovania, veštenia, krásnej hudby, ale aj pretrvávajúcej biedy boli na svojich potulkách svetom často prvými nositeľmi a šíriteľmi výdobytkov vedy a techniky. Čo si myslíte, prečo sa to neodrazovalo aj na ich živote a sami toho veľa nevybádali ... Zamyslite sa nad touto skutočnosťou, v čom sú iní?
-

C. Podpora sociálnej spravodlivosti a odkázanosti

Tento cieľ obsahuje niekoľko oblastí, ktoré na seba nadväzujú. Po prvé, podporujeme schopnosť každého dieťaťa komunikovať s ľuďmi s odlišným pôvodom bezproblémovým a empatickým spôsobom. Preto je potrebné rozšíriť vzdelávanie o sebe vzdelávaním o iných ľuďoch, ktorí nepatria do ich skupiny. Keď sa učíme o iných, je potrebné žiakov naučiť chápať odlišnosti a ich pôvod a umožniť im pochopiť, v čom sú tieto odlišnosti cenné.

Podporujeme kritické myslenie žiakov týkajúce sa predsudkov, venujeme pozornosť nesprávnym interpretáciám, stereotypom a predsudkom, ktorým musíme čeliť v spoločnosti, v ktorej žijeme. U žiakov sa rozvíja pochopenie, že predsudky či rasizmus ubližujú, preto si musíme pestovať zdvorilosť a dôstojnosť vo vzťahoch ku všetkým ľuďom.

Po kritickom myslení nasledujú činy, preto je potrebné pestovať u žiakov schopnosť obhájiť seba aj iných pred predsudkami a rasizmom. Žiaci by si mali uvedomiť, že spoločnou prácou ľudí možno dosiahnuť pozitívnu zmenu.

Príklady aktivít, ktorými môžu učitelia u žiakov rozvíjať kritické myslenie, chápanie a rešpektovanie odlišných kultúr:

- Stavanie obydľí z papiera a rôzneho druhu materiálu, obydľí typických pre rôzne kultúry (pueblo, týpý, iglú a podobne)
- Príprava jedál a stolovanie (napríklad s čínskymi paličkami)
- Vytváranie indiánskych náramkov priateľstva, ozdobných čeleniek, origami a podobne, dramatizáciu rozprávok iných národov s využitím kostýmov a oblečenia, ktoré je pre danú kultúru typické
- Písanie príbehov s protipredsudkovým obsahom, napríklad „Ako čierna farba obsadila Afriku“ – „Ako čierna farba pomohla vyniknúť bielej“ (jedna bez druhej nemôže sa naplno vyjadriť, ... a nemôžu sa potom plne uplatniť ani ostatné farby) .

(Spracované podľa: *Projekt Phare*, SK 0002.01, Aktivita 4.2.1, 2003, s.287-289. Upravil Jozef Sabol)

Ako uvádza Zelina (1996) je potrebné rozlišovať tieto tri pojmy:

- a) **prostredie** triedy, skupiny – vyjadruje ekológiu triedy, jej fyzikálne komponenty, priestorové, farby, teplo a podobne
- b) **atmosféra skupiny** vyjadruje sociálne vzťahy a javy, ktoré majú krátkodobé trvanie, sú silne situačne podmienené, sú pomerne rýchlo premenlivé, za vyučovaciu hodinu sa atmosféra môže zmeniť niekoľkokrát;
- c) **klíma skupiny**, triedy vyjadruje dlhodobejšie pretrvávajúce sociálne vzťahy v skupine, sú menej premenlivé, fungujú bez ohľadu na konkrétne sociálne situácie, nemenia sa tak rýchlo ako atmosféra skupiny.

Klímu v triede vytvárajú najmä tri dôležité faktory:

- a) učiteľ, vychovávateľ
- b) žiaci, deti
- c) činnosť, úlohy

Interakcia týchto troch činiteľov vytvára klímu v skupine. Túto priaznivú klímu triedy môže narúšať niekoľko nepriaznivých činiteľov ako sú: nespokojnosť v triede, skupine, spory, konflikty (miera napätia, škriepok, miera snáh po vyniknutí, prežívanie úspechov i neúspechov), náročnosť úloh, učenia, súdržnosť triedy, výchovnej skupiny (zisťujú sa tu priateľské a nepriateľské vzťahy a voľby, miera pospolitosti skupiny) (bližšie Fraser, B. J. - Fisher, D. L., 1986)

Viacerí autori, ktorí sa venovali výskumu tvorby priaznivej klímy v triede, výchovnej skupine sa zhodli v názore, že bez vytvárania úprimnosti, empatie, otvorenosti, porozumenia, ocenenia hodnôt, zhody významov a zmyslov hodnôt, akceptácie jednotlivých osôb v skupine nemožno dosiahnuť úspech. Podľa poľského psychológa pre výchovné stratégie a metódy zmien klímy v triede Mellibrudu (In: Zelina, 1996, s. 156) sú dôležité dodržiavanie nasledovných krokov:

- a) popis reálneho stavu a jeho porovnanie s inými skupinami, z ktorého vyplynie, v ktorých charakteristikách konkrétna skupina je „dobrá“ alebo lepšia či horšia – východisko pre výchovný plán;
- b) porovnanie názorov učiteľov, vychovávateľov a detí na klímu v skupine – východisko pre konfrontáciu stratégie zmien;
- c) porovnanie aktuálnej preferovanej klímy deťmi alebo aj učiteľmi či vychovávateľmi; deti odpovedajú na otázky, ako sa cítia v skupine a v druhom stĺpci, akú klímu by chceli mať;
- d) diagnostika klímy v skupine slúži na porovnanie výchovných zásahov pred a po ich aplikácii, ako miera efektívnosti vplyvom;
- e) porovnanie klímy v skupinách, kde sú „dobrí“ vychovávatelia a „horší“, môže vyústiť do stratégie zmien klímy .

Ako uvádza Zelina (1996) jedným zo základných profesionálnych úkonov učiteľa a vychovávateľa je zisťovanie a ovplyvňovanie klímy formou dotazníka. Postup pri zmenách má túto podobu:

- aplikovať dotazník na zisťovanie klímy
- vyhodnotiť dotazníky
- interpretovať výsledky a premyslieť, čo o skupine hovoria
- rozhodnúť, čo a s kým treba urobiť (kto)
- systematicky a dlhodobejšie ovplyvňovať klímu triedy, skupiny, najmä vodcov
- znova podať dotazníky na zistenie zmien a získať spätnú väzbu, ktorá modifikuje ďalšie postupy

Vychovávateľ sa môže snažiť zvýšiť v skupine súdržnosť, tolerantnosť, komunikatívnosť, tvorivosť, či znížiť súťaživosť, upraví svoje správanie tak, aby z neho bola jasná snaha pochopiť deti a pomôcť im. Medzi nevyhnutné metódy vychovávateľa, učiteľa patrí diskusia, debata o osobných problémoch žiaka aj mimo skupiny, obmedzuje kritiku problémových detí pred celou skupinou. Usiluje sa o to, aby skupina zlepšila svoje postoje k problémovým deťom. Po určitom čase znova dotazníkom zisťuje, či nastal žiaduci posun, keď nie, treba zmeniť stratégiu, metódy. Patrí tu tiež sledovanie direktívnosti, alebo nedirektívnosti vychovávateľa, učiteľa.

Na zmenu klímy možno použiť po zhrnutí Zelinom (1996) celú sériu metód, taktík, ktoré sme popísali vyššie. Zhrnutie základných taktík môže pri tvorbe protipredsudkovej klímy v triede, výchovnej skupine mať vychádzajúc v zhode so Zelinom túto podobu:

- **empatia** - srdečnosť, dokážem vidieť svet očami druhých ľudí, bez predsudkov, rozumiem druhým, lebo sa viem pozrieť na ich konanie z ich hľadiska, kultúry; hovorím druhým ako ich chápem a vytváram príležitosť aby mohli súhlasiť alebo nesúhlasiť s mojím názorom o nich; nenalieham;
- **srdečnosť** - ohľaduplnosť – vyjadrujem rozličným spôsobom, že som k deťom priateľský, že ich mám rád (každého) a že si ich vážim, ich názory, city, že ich dokážem akceptovať dokonca vtedy, keď nesúhlasím s tým, čo robia, poskytujem deťom aktívnu podporu;
- **autentickosť** - som úprimný vo vzťahoch s nimi, neskrývam sa za rolami a maskami, vedia, aký je môj vzťah k nim a k rozličným udalostiam; v kontakte so žiakmi som sám sebou; idem im osobným príkladom
- **konkrétnosť** – som konkrétny a vecný, keď s nimi hovorím, nepoužívam všeobecné výrazy, mnohoznačné a hmlisté charakteristiky; dokážem hovoriť o konkrétnych životných skúsenostiach a žiadam to aj od žiakov, priamo hovorím , o čo mi ide, hovorím „na rovinu“;
- **iniciatíva** – vo svojich vzťahoch k deťom mám tendenciu ísť „dopredu“ a nielen reagovať na to, čo robia; patrím skôr k tým, čo iniciujú riešenia, čo a ako ďalej;
- **bezprostrednosť** – s deťmi hovorím priamo, bez okľúk, viem, aký je môj vzťah k nim, aký je vzťah detí ku mne;
- **otvorenosť** – dovoľujem druhým, aby vedeli, aký som vo vnútri, nie som exhibicionista ani egoista, ale viem, že otvorenosť pomáha utvárať zdravé a trvalé vzťahy s druhými, očakávam, že aj žiaci budú otvorení ku mne; neznamená to, že zverejňujem svoje „tajomstvá“, dokážem hovoriť to, čo si myslím a čo cítim, a to žiadam aj od žiakov;
- **akceptácia citu** – nebojím sa bezprostredného kontaktu s citmi žiakov, vo vzťahu k nim si doprajem naplno prežívať city, čím otváram cestu k tomu, aby oni rovnako reagovali; nevnučujem svoje city druhým a nenútim ich, aby sa cítili za moje city zodpovední;
- **konfrontácia** – dokážem sa postaviť tvárou v tvár voči druhým, robím to s pocitom zodpovednosti a angažovanosti; pri rozdielnosti názorov znesiem stretnutie s inými v nádeji, že dosiahneme porozumenie a akceptáciu; pritom sa nevyhrážam, nevyčítam žiakom a neútočím, nezdôrazňujem svoju autoritu;
- **sebapoznanie** – skúmam svoje konanie a životný štýl, rád čerpám v tomto ohľade podnety od ostatných a rád ich od nich prijímam; dokážem byť aj autorom hodnotenia seba samého, stretnutia s druhými a všetky skúsenosti sú pre mňa cenným materiálom a príležitosťou k sebapoznaniu a sebakorekcii;

V súčasnosti, v rozpätí posledných pätnásť rokov vyšlo množstvo podnetných i zásadných odborných prác, vzniklo množstvo tvorivých hier, aktivít, takže učiteľ - vychovávateľ aj vďaka veľkému rozmachu internetu má možnosť denne obohacovať svoju pedagogickú činnosť o nové, tvorivé nápady. Pre ilustráciu uvádzame jednu z nich, ktorá nám napomôže nabúravať predsudky voči menu,

priezvisku, ktoré poväčšine sme dostali do vienka na celý život a ktoré v kolektíve triedy má na každej vyučovacej hodine dominantné postavenie. „Tak dnes príde odpovedať Oláhová, Marienka pod k tabuli,...“ a nemusí to byť ani Rómka – ona sa jednoducho s touto identitou narodila a „vďaka“ predsudkom znáša urážky a poníženia ... nechtiac stáva sa živým terčom urážok aj vtedy, keď obhajuje menšinu pre jej pôvod, preto, že sa ľudia rodia a umierajú s menom a priezviskom... Ona to chápe podobne ako Sarkozy, Szabó či Duray lebo má maďarské priezvisko a slovenský pôvod... A tak by sme mohli pokračovať donekonečna... Novák, Beneš, Šimek, Mikloš, Dužda, Banga .... ale aj pri menách Dezider, Erika, Eliška, Barbora, Lajcsi, Miklós, Béla, Vojtech, Marika, Lájoš...

1.3 Príbeh môjho mena

Ciele

- Pokračovať v procese spoznávania seba a iných prostredníctvom príbehov spojených s našimi menami
- Rozvíjať spoluprácu medzi učiteľmi a účastníkmi navzájom

Pomôcky

- Flipchart, značkovače, pastelky, nožnice, lepidlo, farebné časopisy, farebný papier

Postup

- Aktivitu uveďte pomocou kľúčových bodov a vysvetlite účastníkom, na čo sa majú zamerať. Otázky môžete vopred pripraviť na flipchart
- Účastníci si navzájom vo dvojiciach povedia všetko, čo vedia o svojom mene. Požiadajte ich, aby uvažovali o odpovediach na tieto otázky:
  - Kto vám vybral meno?
  - Prichádzali do úvahy ešte ďalšie mená?
  - Majú rovnaké meno aj iní členovia vašej rodiny?
  - Poznáte niekoho, kto má také isté meno ako vy? Máte také isté meno ako niektorá slávna osobnosť?
  - Je vaše meno výnimočné?
  - Ako sa vám páči mať (alebo nemať) rovnaké meno ako niekto iný?
  - Volali vás vždy rovnako? Ako inak vás volali? Kto? Kedy?
  - Ako sa vám páči vaše meno? Zmenil sa váš postoj k menu počas života? Ako?
- Potom každý účastník dostane čistý hárok, na ktorý napíše akrostich partnerovho mena tak, že napíše k písmenám jeho mena slová alebo vety, ktoré ho opisujú (tak, aby zostalo miesto na kresbu – asi 2/3 hárku).

Poznámka: akrostich/akrostichon – sú verše, v ktorých prvé alebo posledné písmená tvoria slovo alebo vetu (Ivanová-Šalingová, M., 1988, s. 28)

- Potom si hárkly vymenia a každý účastník vytvorí k textu o sebe vlastný portrét (kresba, koláž).
- Akrostichy mien účastníkov a portréty si prezrú účastníci v malých skupinách. Potom ich vyveste na steny učebne, aby boli dostupné pre všetkých. Pustite hudobnú nahrávku, podľa ktorej sa účastníci budú presúvať po miestnosti, aby si pozreli všetky obrázky na stenách.
- Účastníci môžu počas školenia na vyvesené obrázky dopisovať odkazy tým účastníkom, ktorým chcú dať pozitívnu spätnú väzbu.
- Diskutujte s účastníkmi o možnostiach, ako by túto aktivitu mohli využiť vo svojej práci (ako by ju modifikovali, kedy by ju využili – čas, téma...) Návrhy zapisujte na flipchart.

Kľúčové body

- Meno je jedným z najvýraznejších znakov identity človeka. Vo väčšine kultúr sa používajú na základe rôznych predsudkov aj obrady na pomenovanie dieťaťa. V niektorých kultúrach dostáva človek meno na celý život alebo deti meno po predkovi. V iných sa meno dieťaťa po dosiahnutí dospelosti zmení, aby lepšie vyjadrovalo povahu svojho nositeľa. V niektorých kultúrach sa nikdy nepoužíva meno zosnulého príbuzného. V iných kultúrach sa pred mená všetkých dospelých dávajú čestné tituly, ktoré vyjadrujú rešpekt k ich postaveniu v spoločnosti; v ďalších sú čestné tituly výsadou niekoľkých vyvolených. V niektorých kultúrach existuje tradícia, že rodičia sa o výbere mena pre svoje dieťa radia s mudrcmi mimo rodiny; v iných sa riadia menami svätých v kalendári. V niektorých kultúrach je najdôležitejšia zvučnosť a obľúbenosť mena. Mená sú teda významným kultúrnym prvkom.
- Napriek rôznosti mien a rozmanitým zvyklostiam pri pomenovaní detí existujú univerzálne hodnoty, ktoré majú všetky kultúry spoločné: všetci považujeme meno za dôležité a všetci chápeme, že zdvorilým používaním mien preukazujeme ostatným úctu. Aj keď mená sú dôležité vo všetkých kultúrach, v každej sa k nim pristupuje inak. Keď deťom vysvetlíme, že tieto rozdiely sú pre ľudí prirodzené, pomôžeme im ľahšie akceptovať iných. Čím viac vieme, tým lepšie chápeme a akceptujeme ostatných, a to nás obohacuje.
- Každé meno má svoju históriu, príbeh, ktorý sa s ním spája. Meno nám vyberá najbližší človek, obyčajne z niekoľkých možností. Zvyčajne má na výber mena svoje dôvody. Väčšina mien má všeobecný význam a aj špecifický význam vo vzťahu k rodine. Bez ohľadu na to, či má niekto výnimočné meno, alebo meno, ktorého nositeľmi sú mnohí ľudia, má s ním svoju skúsenosť, o ktorej môžeme porozprávať.
- Ľudia majú k svojmu menu rôzny vzťah. Niektorým sa páči, iným nie. Niektorí si niekoľkokrát zmenia meno, iní používajú pôvodné meno celý život. Či už máme k svojmu menu pozitívny alebo negatívny vzťah, všetci máme radi, keď nás ostatní oslovujú určitým spôsobom. Často nás oslovujú aj viacerými odlišnými spôsobmi, ktoré uprednostňujeme v závislosti od situácie.

- Keď rešpektujeme spôsob oslovovania, ktorý má niekto rád, preukazujeme mu tým úctu. Prejavom úcty voči nositeľovi je aj to, že sa naučíme jeho meno správne vyslovovať. Keď niekoho vyzveme, aby nám porozprával príbeh o svojom mene, prejavujeme spolupatričnosť – všetci máme meno a životný príbeh s ním spojený – a súčasne ochotu dozvedieť sa viac o nositeľovi tohto mena. (Spracované podľa: Projekt Phare, SK 0002.01, Aktivita 4.2.1, 2003, s.279-280. Upravil Jozef Sabol)

Dôvody o intenzívnejší a stále silnejúci záujem učiteľov, projektových tímov a tiež pedagogickej, psychologickkej i sociologickej vedy sú založené na presvedčení, že ľudstvo obývajúce túto planétu má cez svoje najrôznejšie odlišnosti spoločnú identitu, a že posilňovaním a rozvíjaním tejto identity možno napomáhať k riešeniu globálnych problémov ľudskej civilizácie ako je problém odvracania vojen a zachovávaniu mieru či zabráneniu ekologickej katastrofy na našej planéte, a iné. Významnú úlohu pri tvorbe protipredsudkovej klímy v triede, výchovnej skupine zohráva **multikultúrna výchova**, ktorá je prípravou na sociálne, politické a ekonomické reality, ktoré žiaci prežívajú v kultúrne odlišných a komplexných ľudských kontaktoch. Multikultúrna výchova a vzdelávanie je proces, ktorého prostredníctvom jednotlivci vytvárajú spôsoby svojho vnímania a hodnotenia kultúrnych systémov odlišných od ich vlastných a spôsoby svojho správania v týchto systémoch. Je to tiež taký pedagogický program, ktorý zabezpečuje také učebné prostredie, ktoré je prispôsobované vzdelávacím, sociálnym a jazykovým potrebám žiakov a rozdielnych etnických, rasových a iných minorít.

Termín **interkultúrne kompetencie** (spôsobilosti), označuje spôsobilosť učiteľa pripraviť také učebné prostredie i konanie, ktoré je prispôsobované vzdelávacím, sociálnym a jazykovým potrebám žiakov a rozdielnych etnických, rasových a iných minorít. Učiteľ vystupuje tak vo vzťahu k iným kultúram, minoritám cez zisťovanie postojov žiakov či iných subjektov vzdelávania k príslušníkom etnických menšín toho štátu alebo k príslušníkom iných národov, iných rás, iných kultúrnych systémov a podobne. Pre tieto účely zisťovania existujú už rôzne výskumné prostriedky i konkrétne metódy.

Pre súčasnú vzdelávaciu sústavu na Slovensku je mimoriadne významná tá súčasť multikultúrnej výchovy a vzdelávania, ktorá je označovaná **ako výchova k európanstvu**. Začlenením Slovenska do ekonomických, politických, kultúrnych, vzdelávacích a iných integrácií budovaných desaťročia v západnej Európe stala sa táto požiadavka našou každodennou potrebou, a tak aj programy týkajúce sa tzv. **európskej dimenzie v kurikule**. Napríklad koncom osemdesiatych a začiatkom deväťdesiatych rokov v holandskom Národnom inštitúte pre vývoj kurikula (SLO) bol vytvorený návrh na začlenenie témy Európa do obsahu vzdelávania na základných a stredných školách. Návrh vymedzuje 30 vzdelávacích cieľov pre predmety dejepis a zemepis, ktorých dosahovanie má viesť k tomu, aby si žiaci vytvárali vedomosti, zručnosti, schopnosti a postoje ako súčasť svojej interkultúrnej kompetencie Európanov. Multikultúrna výchova stala sa tak aj vďaka internacionalizácii výchovy a vzdelávania predmetom komparatívneho pedagogického výskumu.

Pod **internationalizáciou výchovy a vzdelávania** rozumieme prípravu občanov k uvedomovaniu si globálnych civilizačných problémov, bez etnocentrického uzatvárania sa do hraníc vlastného národa či štátu. Na Slovensku je v súčasnosti aktuálne vytváranie takých vzdelávacích

programov, ktoré by vytvárali adekvátne vzdelávacie prostredie pre deti a mládež z etnických menšín ako sú Rómovia, Maďari, Ukrajinci-Rusíni a podobne. Na Slovensku vznikla na tomto princípe v roku 2004 prvá internátna škola pre Rómov a Nerómov – Gymnázium, Môťovská cesta č.5 vo Zvolene. V rámci Európskeho kontextu takáto škola je iba v Pécsi v Maďarsku. Do školy chodia okrem talentovaných detí z rómskych rodín aj talentované rómske a nerómske deti z menej podnetného rodinného prostredia a zo sociálne odkázaných rodín. Ak hovoríme o tvorbe protipredsudkovej klímy v triede tak v tejto škole sa nielen po stránke teoretickej, ale aj praktickej každodenne aktívne a úspešne uplatňuje. Škola spolupracuje nielen s maďarským Pécsom, ale aj s podobnými školskými inštitúciami majúcimi rovnaké ambície (Macedónsko, Česko, USA).

2. TVORBA PROTIPREDSUDKOVEJ KLÍMY V TRIEDE A MULTIKULTÚRNA VÝCHOVA

Podľa Sukubu (1993) je výchova v rámci širšieho multikultúrneho prostredia pri zachovaní jeho osobnej a kultúrnej identity nezastupiteľná. Základným kritériom tejto integrácie je rešpektovanie základných ľudských a občianskych práv a všeľudských mravných hodnôt, uvedomujúc si, že:

- jednostranná racionálna, náboženská a politická indoktrinácia je vždy spojená s porušovaním týchto hodnôt,
- je neoddeliteľnou súčasťou výchovy a vzdelávania ako celku, dôležitý princíp humanizácie,
- ľudské a občianske práva a všeľudské mravné hodnoty majú vo výchove a vzdelávaní (i v každodennom živote) centrálny význam, umožňujú žiakom rozoznať dobro od zla v sebe samom i mimo seba, orientujú ich v každodennom ľudskom a občianskom spolunažívaní.

Zo skúseností vieme, že vybudovať v škole atmosféru tolerance, spolupráce partnerstva a všestranného rešpektu je veľmi zložitú. Chápeme, že vzhľadom k preplnenosti doterajších osnov mnohých predmetov učiteľia ťažko budú nachádzať miesto pre realizáciu princípov multikultúrneho vzdelávania so zameraním na tvorbu protipredsudkovej klímy v triede. Z týchto dôvodov si myslíme, že v súčasnej situácii je vhodnejšie multikultúrne vzdelávanie realizovať zo začiatku v jednom či dvoch predmetoch humanitného zamerania (dejepis, slovenský jazyk, rómsky jazyk a ostatné cudzie jazyky, etickej výchove, geografii, ale aj vo výtvarnej výchove, hudobnej výchove, telesnej výchove a pod.). Záležať bude predovšetkým na učiteľovi, ktorý bude ochotný hľadať a experimentovať...

2.1 Etický kódex pedagogického zamestnanca - aktivita

Úloha

Vychádzajúc z Ericha Mistríka (1999) a jeho súpisu kompetencií učiteľa realizujúceho multikultúrne výchovu, vytvorte „Etický kódex pedagogického zamestnanca“ realizátora protipredsudkovej klímy v triede a v škole :

Obsahové štandardy

Učiteľ

by mal poznať kultúru svojho regiónu a svojho národa. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- poznať históriu svojej kultúry
- poznať vzťahy svojej kultúry k iným kultúram
- poznať miesto svojej kultúry v euroatlantickej civilizácii
- sledovať súčasnú kultúru svojho regiónu a národa

by mal poznať iné kultúry. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- identifikovať, ktoré kultúry sa vyskytujú v jeho okolí

- rozumieť odlišnostiam euroatlantickej kultúrnej tradície od iných tradícií
- poznať základné dáta z najväčších svetových kultúr
- analyzovať neznáme kultúrne produkty z iných kultúrnych tradícií

by mal poznať kultúru Slovenskej republiky. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- poznať, aké kultúrne tradície vytvárali a vytvárajú kultúru Slovenska
- uvedomovať si vzťahy medzi rôznymi etnikami a sociálnymi vrstvami na Slovensku a poznať základné dáta z ich kultúr
- rovnocenne a nezaújato zhodnocovať prínos rôznych etník pre kultúrnu tradíciu Slovenska *by mal poznať základné kategórie pre opis kultúrnych fenoménov.* Aby dosiahol tento štandard, mal by:
- študovať základy relevantných vedných disciplín – filozofie, kultúrnej antropológie, sociológie, estetiky, etiky, religionistiky, histórie
- rozlišovať rôznorodé funkcie kultúry

Výkonové štandardy - schopnosti

Učiteľ

by mal mať schopnosť prezentovať uvedomelú kultúrnu identitu. Aby dosiahol tento štandard, mal by byť schopný:

- pomenovať a vyjadriť kultúrnu tradíciu, ku ktorej sa hlási, a preukazovať porozumenie tejto tradície
- predpokladať reakcie žiakov na učiteľovu kultúrnu identitu
- uvedomovať si vzťah medzi svojou kultúrnou identitou a predmetom, ktorý vyučuje

by mal byť empatický voči kultúrnej rôznorodosti, voči iným kultúrnym tradíciám. Aby dosiahol tento štandard, mal by byť schopný:

- vyhľadávať kultúrne artefakty z iných kultúr, analyzovať a interpretovať ich
- rešpektovať kultúrne tradície a kultúrne identity svojich žiakov, podnecovať ich k vzájomnej úcte, neustále vyhodnocovať kultúrnu rôznorodosť triedy
- podporovať prejavy rôznych kultúrnych tradícií v triede a pomáhať riešiť konflikty medzi nimi

by mal rešpektovať individuálne potreby žiakov. Aby dosiahol tento štandard, mal by byť schopný:

- chápať a vyhodnocovať individuálne potreby žiakov
- rešpektovať rozdiely v štýloch učenia u svojich žiakov
- podnecovať „samoučiace“ postupy u svojich žiakov
- uvedomovať si vplyv „skrytého kurikula“ (atmosféry a organizácie školy) na žiakov a prispôbovať tomu svoje metodické postupy

by mal ovládať pestré pedagogické metódy vhodné na rozvoj kultúrnej rôznorodosti. Aby dosiahol tento štandard, mal by byť schopný:

- používať metódy, ktoré rozvíjajú vyššie kognitívne funkcie žiakov
- používať metódy, ktoré rozvíjajú nekognitívne zložky osobnosti žiakov, ako je emocionálnosť, motivácia, sebaregulácia, socializácia, predstavivosť a iné

- vytvárať si individuálne metodické postupy rešpektujúce osobitosti jeho žiakov
- zadávať provokujúce úlohy, na ktorých riešenie existuje viacero ciest, tvorivé, divergentné úlohy
- nachádzať kultúrne súvislosti v rôznych úlohách, ktoré sa počas vyučovania vyskytnú
- používať na hodinách materiál pochádzajúci z rôznych kultúr
- vedieť transformovať učebné osnovy do učebných plánov vhodných pre jeho triedu

Výkonové štandardy - zručnosti

Učiteľ

by mal mať rozvinuté komunikačné zručnosti. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- vedieť zrozumiteľne a jednoznačne vyjadrovať, čo si myslí a cíti
- pozorne počúvať druhých ľudí
- vedieť klásť otázky
- využívať verbálne a neverbálne vyjadrovacie prostriedky v komunikácii
- umožňovať rôznorodé spôsoby komunikácie v triede
- odhaľovať rutinné správanie a rutinné reakcie u žiakov
- používať konštruktívnu spätnú väzbu, konštruktívnu škriepku
- vedieť pracovať s informačnou technológiou a internetom

by mal kriticky myslieť. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- analyzovať a interpretovať fakty a skutočnosti okolo seba
- uvedomovať si vlastné predsudky a poukazovať na predsudky iných
- odhaľovať rutinné spôsoby myslenia
- variabilne pristupovať k svojmu okoliu
- predpokladať vznik rôznorodých situácií v triede a vedieť sa v nich orientovať

by mal byť jazykovo zdatný. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- ovládať okrem materinského jazyka aspoň jeden jazyk v písanej a hovorenej podobe
- chápať kultúrno-historické postavenie svojho materinského jazyka
- rozumieť kultúrno-historickému postaveniu jazykov, ktoré sú materinskými jazykmi jeho žiakov
- vedieť pomenovať svetové jazyky a regionálne nadnárodné jazyky

by mal ovládať rôzne postupy na riešenie konfliktov. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- otvorene a presne vyjadrovať svoje názory a záujmy a viesť iných k tomu istému
- vedieť zaujať stanovisko, vyjadriť ho a argumentovať, v prospech tohto stanoviska vedieť vyjednávať
- vedieť tvoriť kompromisy a hľadať konsenzus
- vedieť riadiť prácu a komunikáciu v kultúrno-rôznorodej skupine
- vedieť vytvárať a udržiavať v triede psychicky bezpečné prostredie
- odosobniť sa, urobiť dereflexiu

by mal používať rôznorodé hodnotenie žiakov. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- využívať rôzne diagnostické metódy na zisťovanie stavu vedomostí, zručností, schopností a postojov žiakov, uskutočniť diferenciálnu diagnostiku na základe „culture free“ diagnostiky
- využívať formálne aj neformálne hodnotenie
- rozlišovať spätnú väzbu žiakov v priebehu práce od výsledného komplexného zhodnotenia výsledku práce
- rešpektovať kultúrnu rôznorodosť žiakov v ich citlivosti na rôzne spôsoby hodnotenia
- nerozlišovať v hodnotení na základe farby pleti, pôvodu, pohlavia, majetku a podobne, vyhýbať sa v hodnotení akejkoľvek diskriminácii
- využívať rôzne stratégie a formy hodnotenia – kontrolnú, motivačnú, diagnostickú, didaktickú, projektovú – pre triedu ako celok, aj pre jednotlivých žiakov
- vedieť pracovať s rôznymi pomôckami na hodnotenie – otázky, testy, portfólio, obrázky, mimika a gesto, známka a podobne
- pozitívne hodnotiť interkultúrne kompetencie žiakov
- využívať hodnotenie na rozvoj životných stratégií detí, a nie na kontrolu osvojených informácií

by mal vytvárať pedagogické materiály vhodné na multikultúrnu výchovu. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- reflektovať zvláštnosti svojho regiónu a svojich žiakov, vedieť ich pretransformovať do špecifických materiálov a do špecifických metódik
- vedieť skonštruovať jednoduchšie pedagogické materiály, ktoré môže používať samostatne alebo ako doplnky k celoštátnym učebniciam alebo individuálne vzdelávacie a edukačné stratégie (IVP alebo IEP)
- prinášať do triedy artefakty z rozličných kultúrnych tradícií
- riadiť prácu žiakov s veľmi rôznorodými kultúrnymi artefaktmi
- podporovať žiakov v ich vlastnom výbere učebných pomôcok
- poskytovať žiakom učebné materiály z iných kultúrnych tradícií
- vnášať do vyučovania materiály z reálneho života žiakov
- zamedziť vstup takých učebných materiálov, ktoré by podnecovali akúkoľvek formu diskriminácie

Osobnostné štandardy - postoje

Učiteľ

by mal pozitívne hodnotiť rôznorodosť ľudí. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- chápať nevyhnutnosť a komplexnosť diferencovanosti v kultúrnych tradíciách ľudstva
- pozitívny vplyv rôznorodosti pre rozvoj ľudskej spoločnosti a kultúry
- chápať rôznorodosť ako neodstrániteľnú vlastnosť ľudstva
- rešpektovať rôznorodosť ciest k ľudskému šťastiu
- uvedomovať si neopakovateľnú hodnotu jedinca

by mal pozitívne hodnotiť jednotu ľudstva a spoluprácu medzi ľuďmi. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- vážiť si ľudstvo ako jedinečné obyvateľstvo Zeme
- chápať nevyhnutnosť spolupráce medzi ľuďmi ako podmienku prežitia a ako podmienku zdravého rozvoja
- vážiť si vzájomnú podporu ľudí v rôznych aktivitách
- podporovať vzájomné pochopenie a spoluprácu medzi ľuďmi

by mal mať rozvinutú osobnostnú sebareflexiu. Aby dosiahol tento štandard mal by:

- neustále overovať východiská svojho svetonázoru
- reflektovať svoje rôzne sociálne roly a zvlášť komplexne reflektovať rolu učiteľa
- vyhľadávať, analyzovať a interpretovať odlišné pohľady na svet
- snažiť sa odstraňovať svoje predsudky
- snažiť sa o metakognitívny prístup k edukácii

by mal byť zástancom kultúrneho relativizmu. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- chápať každú kultúru ako neopakovateľný sociokultúrny systém
- nenadradovať žiadnu kultúru inej

by mal odmietnuť akékoľvek centristické tendencie vo svojom svetonázore a u iných ľudí. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- odmietať sexizmus z mužskej i ženskej strany
- odmietať akúkoľvek formu rasizmu a etnickej diskriminácie
- odmietať akúkoľvek formu vyvyšovania jednej kultúry a znevažovania iných kultúr
- odmietať akúkoľvek diskrimináciu a znevažovanie na základe veku
- odmietať akúkoľvek formu regionálnej diskriminácie a diskriminácie na základe krajiny pôvodu človeka
- odmietať vyvyšovanie niektorých sociálnych skupín nad iné a akúkoľvek diskrimináciu na základe sociálneho pôvodu človeka

by si mal vážiť a rešpektovať princípy demokracie. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- vážiť si a rešpektovať právnosť
- rešpektovať práva väčšiny a práva menšiny
- rešpektovať rôzne generácie ľudských práv
- rešpektovať rovnosť ľudí, rás, národov, štátov
- rešpektovať právo na súkromný život, akceptovať princípy spoločného dobra
- snažiť sa o rovnosť šancí pre všetkých žiakov

by si mal vážiť kultúru a kultúrnosť. Aby dosiahol tento štandard, mal by:

- snažiť sa o rozvoj kultúrnosti vo voľnom čase – vlastným pričinením, v spolupráci so životným partnerom a priateľmi, s využitím médií a podobne
- cieľavedome a uvedomele apercipovať a percipovať súčasnú kultúru vo svojom prostredí i z iných kultúrnych tradícií

- mať rozvinuté medzikultúrne uvedomenie, t.j. povedomie rôznorodosti kultúr, ich principiálnej rovnosti a ich vzájomného ovplyvňovania viesť svojich žiakov k uvedomeniu si hodnoty kultúry pre človeka

Vyhodnotenie, návrhy na riešenie

- Predložte na diskusiu v skupinách vytvorený súpis „Etického kódexu pedagogického zamestnanca...“ a diskutujte o ňom, v čom je dobrý, zlý, reálny, nereálny...
- Podobne môžete postupovať pri tvorbe „Protipredsudkového etického kódexu triedy“ a podobne

Ciele multikultúrnej výchovy (budeme sa jej venovať v samostatnom module) vychádzajú z rešpektovania všetkých mravných hodnôt a základných ľudských a občianskych práv, ktoré predstavujú stáročnú skúsenosť ľudstva, sú univerzálneho charakteru a sú aj pre súčasnosť základnou platformou pre ľudské a občianske spolužitie. V demokratickom právnom štáte výchovné ciele verejného školstva vyjadrujú spoločné základné ideály, o ktorých panuje všeobecná zhoda. Ciele multikultúrnej výchovy, ktoré vychádzajú zo všetkých mravných hodnôt a základných ľudských a občianskych práv, napomáhajú prostredníctvom výchovy zjednocovať ľudí v podmienkach pluralitnej spoločnosti. Svojím univerzálnym charakterom (vyjadrujú spoločné základné ideály, o ktorých panuje všeobecná zhoda), posilňujú v medziľudských vzťahoch znášanlivosť, porozumenie, toleranciu a odmietajú nenávisť, neznášanlivosť, fanatizmus, rasizmus a podobne. Osobnostná integrita sa uskutočňuje prostredníctvom konkrétnej kultúry, tradícií, spôsobu života, pozitívnych mravných a občianskych hodnôt najbližšieho rodinného, národného a občianskeho života.

Tvorba protipredsudkovej klímy v triede (ale aj inde v školskom a mimoškolskom prostredí) vyžaduje si tiež konkretizáciu, operacionalizáciu cieľov:

- vyžaduje konkretizovať, operacionalizovať ich v jednotlivých predmetoch, (ide o cieľovú orientáciu na hodnotovú stránku výučby) výchovných a vzdelávacích štandardov (nie opačne, základom, východiskom majú byť výchovné štandardy)
- technikách a prostriedkoch, zisťovanie spätnej väzby, výsledkov tvorby protipredsudkovej klímy (poznatie názorov, postojov a presvedčení žiakov, ich hodnotových orientácií a podobne)
- zistené výsledky možno spätne využiť na prípadné korekcie tvorby protipredsudkovej klímy
- Konkretizácia, operacionalizácia výchovných cieľov orientovaných na pozitívne mravné a občianske hodnoty, umožnila nahradiť filozofiu výchovy výchovou humanisticky orientovanú, zameranú na žiaka, na rozvoj jeho osobnosti.

3. POZITÍVNE MRAVNÉ A OBČIANSKE HODNOTY A TVORBA PROTIPREDSUDKOVEJ KLÍMY V TRIEDE

V rámci multikultúrnej výchovy a následnej tvorby protipredsudkovej klímy v triede, majú pozitívne mravné a občianske hodnoty pre prax orientačnú funkciu, treba ich ďalej v bezprostrednej praxi operacionalizovať vzhľadom na vek žiakov, osobitosť, jedinečnosť každého žiaka a konkrétnu výchovnú situáciu (porovnaj Sukuba, D., 219/96). Medzi pozitívne mravné a občianske hodnoty asistujúce pri úspešnej tvorbe protipredsudkovej klímy v triede môžeme zaradiť:

- **AKTÍVNOSŤ** - činorodosť, agilnosť, nápaditosť, pohotovosť, horlivosť, angažovanosť v dobrom zmysle slova
- **BYŤ OSOBNOSŤOU** - mať vlastnú mienku, názor, dôstojnosť, mať presvedčenie, svedomie a charakter, mať životný cieľ, ideály a pevnú vôľu, neustále sa sebazdokonaľovať
- **ČESTNOSŤ** - zásadovosť, principiálnosť, pridŕžať sa vo svojom správaní mravných hodnôt, mať vlastné stanovisko a vedieť sa ho držať, charakternosť
- **DÔSTOJNOSŤ** - úcta k sebe samému, sebaúcta, sebadôstojnosť, odpor proti potupovaniu a ponižovaniu ľudí, urážaniu ich dôstojnosti
- **DRUŽNOSŤ** - priateľskosť, ochota k spolupráci k dobrému spolunažívaniu; prítlunosť, svornosť
- **LÁSKA A ÚCTA K OBČANOM INÝCH NÁRODNOSTÍ** - usilovať sa o vzájomné poznanie, pochopenie a spolužitie s národnostnými menšinami na Slovensku, vystupovať proti národnej neznášanlivosti, národnostným predsudkom a proti antisemitizmu
- **LÁSKA K NÁRODU** - mať národné povedomie, cítenie; úcta k národnej histórii, národným tradíciám a pamiatkam; úcta k národnému jazyku a kultúre; národná hrdosť
- **LÁSKA K RODNEJ KRAJINE** - láska, príchylnosť k svojmu rodisku – rodnej dedine, mestu k rodnej krajine, k Slovensku
- **ĽUDSKOSŤ** - úcta k ľudskému životu, ušľachtilosť, dobrotivosť, milosrdenosť
- **MEDZINÁRODNÉ POROZUMENIE A SOLIDARITU** - zdôrazňovať v histórii a kultúre tie skutočnosti, ktoré národy Európy a sveta zbližujú, rešpektovať všeludské hodnoty a ľudské práva, podporovať medzinárodnú solidaritu a spoluprácu, vystupovať proti nacionálnym a rasovým predsudkom
- **NEZIŠTNOSŤ** - konať čestne bez ohľadu na vlastný prospech
- **OBČIANSKA ANGAŽOVANOSŤ** - prejavovať záujem o politické a občianske otázky, poznať súčasné politické štátne zriadenie u nás, sústavne sledovať problémy vnútornej a zahraničnej politiky a zaujímať k nim vlastný názor a postoj
- **POLITICKÁ A NÁBOŽENSKÁ ZNÁŠANLIVOSŤ** - rešpektovať, v praxi dodržiavať rôznosť politických a náboženských názorov, postojov a presvedčení; usilovať sa o vzájomné pochopenie a porozumenie, hľadať hodnoty, ktoré ľudí rozličného politického a

náboženského presvedčenia spájajú a nepreceňovať hodnoty, ktoré ich rozdeľujú; politická a náboženská tolerancia

- **POZORNOSŤ** - všímavosť, pokornosť voči rodičom, starším, chorým, slabším, trpiacim, smútiacim
- **PRAVDOVRAVNOSŤ** - pravdivosť v rečiach, v odpovediach na rozličné otázky
- **PRIATEĽSKOSŤ** - družnosť, kamarátstvo, vzájomná spolupráca a nezištná pomoc, bratskosť
- **ROVNOPRÁVNOSŤ** - mať úctu k mienke a záujmom iných ľudí, rešpektovať ich; rovnosť medzi ľuďmi
- **ROZHODNOSŤ** - schopnosť rýchle sa rozhodnúť, ráznosť, podnikavosť
- **SAMOSTATNOSŤ** - vedieť si samostatne vytýčiť cieľ a konať, zameranosť, cieľavedomosť, iniciatívnosť, originálnosť
- **SKROMNOSŤ** - sebakritickosť, náročnosť voči sebe; nespokojnosť s dosiahnutými výsledkami, schopnosť vidieť a uznať aj pozitívne výsledky iných ľudí
- **SLUŠNOSŤ** - úctivosť, prívetivosť, ochotnosť, vľúdnosť, taktnosť, jemnosť, vďačnosť
- **SPRAVODLIVOSŤ** - spravodlivé hodnotenie ľudí podľa skutkov, práce a skutočných zásluh, kritickosť, sebakritickosť
- **STATOČNOSŤ** - obetavosť v medziľudských vzťahoch, v práci pomáhať iným ľuďom, nebojácnosť, smelosť
- **TOLERANTNOSŤ** - vedieť sa dohodnúť s inými, rešpektovať a uznávať ich názory a záujmy, znášateľnosť, zmierlivosť, zhovievavosť
- **ÚCTA A POZORNOSŤ VO VZŤAHU MEDZI CHLAPCAMI A DIEVČATAMI** - slušnosť, jemnosť v správaní voči dievčatám /chlapcom, odpor proti neslušnosti a vulgárnosti, kamarátskosť, priateľskosť, úprimnosť
- **ÚCTA K RODINE** - príchylnosť k rodine, úcta a láska k rodičom a súrodencom, úcta a pozornosť k príbuzným
- **ÚPRIMNOSŤ** - otvorenosť, priamosť v styku s ľuďmi, srdečnosť, iskrennosť, naozajnosť
- **VYTRVALOSŤ** - vedieť ísť vytrvalo za cieľom, stálosť, pevnosť v rozhodnutiach i skutkoch
- **ZDVORILOSŤ** - vytríbenosť v spoločenskom správaní, poznať a dodržiavať zásady spoločenského správania - etiketu
- **ZODPOVEDNOSŤ** - svedomitosť a serióznosť k iným ľuďom, v práci, v učení, spoľahlivosť, kritickosť, sebakritickosť
- **ŽIČLIVOSŤ** - dobroprajnosť, dobromyseľnosť, šľachetnosť, štedrosť, pohostinnosť

Zmyslom tvorby protipredsudkovej klímy v triede nie je teda samoučelne formovať „vnútorný život“ žiaka, ale predovšetkým podnecovať jeho angažovanosť a konkrétnu činnosť, ktorá sa opiera o jeho názor, postoje, presvedčenie a hodnoty a spätne ich rozvíja. Jej realizáciou nám ide hlavne o:

- rozvoj ľudskej individuality
- sprostredkovanie historicky vzniknutej kultúry spoločnosti
- posilňovanie súdržnosti v spoločnosti tolerance a vzájomnej úcty

- poskytnutie profesionálnej i vzdelávacej šance pre každého bez rozdielu rasy, náboženstva, národnosti a sociálnej úrovne
- podporu demokracie a občianskej spoločnosti
- výchovu k partnerstvu, spolupráci a solidarity v európskej i globalizujúcej sa spoločnosti
- naplňovanie cieľov formulovaných v „Miléniu“
- ocenenie aktuálnosti vyučovania riešiaceho ich problémy
- orientáciu v sebe, v druhých, v spoločnosti
- vzájomné rešpektovanie sa a znášanlivosť

4. AKTIVITY

4.1 S kým by ste chceli bývať v jednom dome

A

Priebeh cvičenia:

Individuálne si vyberte ľudí, s ktorými by ste radi bývali v jednom dome ohodnotením 14 možností číslami od 1 (najlepšia voľba) po 14 (najhoršia voľba - nikdy).

Čas: 15 minút

B

V skupinách po štyroch vymeníte si 3 vaše najlepšie a 3 najhoršie rozhodnutia (možnosti) a vysvetlite príčiny, ktoré vás viedli k ich výberu, alebo odmietnutiu.

Čas: 30 minút

C

Priebeh cvičenia:

V pléne si vypočujeme informácie a názory na cvičenie.

Čas:

30 minút

1. Slobodná matka s trojročným dieťaťom, ktorého otec je z Tunisu. Príležitostne navštevuje svojho syna, pričom si niekedy dovedie niekoľko priateľov.
2. Rodina utečencov z Vietnamu s piatimi deťmi vo veku 1 a 12 rokov.
3. Rodina so 17-ročnou dcérou navštevujúcou 11. ročník strednej školy. Otec je účtovníkom v banke a matka učiteľkou.
4. Osamelá 70-ročná pani žijúca z minimálneho dôchodku.
5. Skupina štyroch rumunských emigrantov, z ktorých všetci pracujú v reštaurácii.
6. Skupina piatich mladých ľudí, ktorí žijú alternatívnym spôsobom života a odmietajú materialistickú ideológiu konzumnej spoločnosti.
7. Traja politicky angažovaní palestínski študenti.
8. Päťčlenná rómska rodina. Otec pracuje príležitostne, medzičasom je nezamestnaný. Sú súčasťou veľkej rodiny, ktorá má pevné putá a radi poriadajú slávnosti, oslavy.
9. Americký bezdetný pár. Muž pracuje na americkej ambasáde, žena sa stará o domácnosť a o troch psov.
10. Dvaja približne 40-roční africkí umelci žijúci pomerne bohémym a nekonvenčným spôsobom život, ktorí majú veľa priateľov umelcov.
11. Dievča študujúce klavír, ktoré každé poludnie musí pravidelne cvičiť.
12. Nábožná moslimská rodina s piatimi deťmi.

13. Rodina utečencov z Ukrajiny, muž, žena a ich dvaja bratraci. Len dvaja z nich majú prácu, z toho žena pracuje ako tanečnica v erotickom zariadení.
14. Skupina troch mladých študentov, ktorých hlavná vášeň je hudba, rap a video.

		I.	II.	III.
A	Môj výber	+ -	+ -	+ -
B	Výber v dvojici (s jedným z rodiny/zo susedov v obytnom dome)	+ -	+ -	+ -
C	Výber v skupine (rodina/susedia v obytnom dome)	+ -	+ -	+ -
D	Konečný výber hovorcov (skupiny/rodiny/susedov)	+ -	+ -	+ -

Na záver urobte otvorenú diskusiu, spätnú väzbu.

ALIEN 93 – Organizácia mládeže bojujúca proti rasizmu a xenofóbii. Metóda prevzatá zo seminára IYCS-IMCS „Nová podoba rasizmu v Európe“. Európske centrum mládeže, február 1993.
 Pozri aj: Európske centrum mládeže. Vzájomné poznávanie kultúr. Príklady používaných metód.
Registrácia prostriedkov školiaceho kurzu, 4. zväzok, druhé vydanie, 1992. Upravil Jozef Sabol.

4.2 V čom je sila modlitieb?

Účel

Naučiť sa ako rozpoznávať pri sledovaní médií základné etnické stereotypy a skryté xenofóbne formulácie.

Čas

40 minút

Veľkosť skupiny

Minimálne 8 a viac

Pomôcky, potreby

Flipchart, pracovné texty – články z novín a časopisov, v ktorých sa objavujú etnické stereotypy a xenofóbne formulácie.

Cieľ

Naučiť sa pri sledovaní médií rozpoznávať základné etnické stereotypy a skryté xenofóbne formulácie.

Popis, postup

1. Práca so skupinou a flipchartom: základná definícia pojmu stereotyp, ako vzniká, ako sa šíri, aké má stereotyp dôsledky pre jedinca, ktorého sa to dotýka, príklady stereotypov s ktorými sa už účastníci stretli (5 minút)

2. Práca v dvojiciach:

Aké stereotypy vás napadajú, keď sa povie: Rómovia, Vietnamci, Ukrajinci, Rumuni, Česi, Slováci (5 minút)

3. Práca v skupine – flipchart – spoločné nájdenie čo najviac stereotypov o uvedených cudzincoch (5minút)

4. Teória – výklad lektora:

- Média ako šíritelia stereotypov, definícia „cudzinec“ pre potreby tohto seminára
  - Hlavné hľadiska ako sú cudzinci na Slovensku zobrazovaní:
    1. žánrová špecifickosť
    2. titulková, popisová a zobrazovacia xenofóbia
    3. implicitné stereotypy (zahrnuté v dačom bez jasného vyjadrenia)
    4. hovorí sa o nich, ale nie s nimi
    5. informačné zdroje
    6. problémy s cudzincami X problémy cudzincov
    7. predpoklad problematického cudzinca
    8. témy, ktoré cudzinci v médiách prezentujú
- (10 minút)

5. Práca vo dvojiciach:

Dvojice účastníkov pracujú so súborom článkov z novín a časopisov, v ktorých sa vyskytujú stereotypy, ich úlohou je podtrhovať v textoch príklady stereotypných zobrazovaní cudzincov a Rómov v texte (15 minút)

6. Spätná väzba – účastníci zistia, že dokážu rozpoznávať etnické stereotypy a texte
Skupinová práca – flipchart – spoločná identifikácia stereotypných zobrazovaní cudzincov a Rómov

---

WICHTERLOVÁ, Marie: *Používanie etnických stereotypov v médiách.*

<http://www.varianty.cz/activities.php?id=88> (05-01-2006)

4.3 Transplantácia srdca

Zostavte pacientov do poradia, ktoré odporúčate!

V transplantačnom centre, ktoré je známe svojím vysokým profesionálnym statusom a mimoriadne dobrými doterajšími výsledkami sa uvažuje o možnosti transplantovať srdce niektorému z potencionálnych príjemcov. Vyskytol sa vhodný darca, ktorého život už nemožno zachrániť a on sám dávnejšie súhlasil s možnosťou venovať svoje orgány na záchranu života niekoho iného. Je veľmi

pravdepodobné, že transplantácia zachráni niektorému z 9 potencionalných príjemcov život. Žiaľbohu, k dispozícii je len jedno srdce a treba sa rozhodnúť veľmi rýchlo. Podarilo sa zistiť, že potencionalnými príjemcami sú:

1. 29-ročný vrcholový športovec, ktorý mal opätovne reprezentovať krajinu. Ako vodič mal veľmi nepríjemnú autohaváriu a po predbežnom vyšetrení je podozrenie, že k nej prispel svojou nedbanlivou jazdou pod vplyvom alkoholu.
2. 5-ročné dievčatko s mentálnou retardáciou stredného stupňa.
3. 62-ročná matka 6 dospelých a takmer dospelých detí.
4. 27-ročný bezdetný evanjelický farár.
5. 30-ročný vietnamský robotník, ktorý počas pobytu u nás utrpel úraz, vietnamský štátny občan.
6. 48-ročná lekárka, ktorá pracuje vo výskume rakoviny, bezdetná, homosexuálne založená feministka.
7. 40-ročný bývalý poslanec parlamentu, v súčasnosti podnikateľ, pracovitý, za socializmu úzko spolupracoval so štátnou bezpečnosťou, starostlivý otec dvoch detí.
8. 20-ročná vysokoškoláčka s depresívnymi prejavmi, u ktorej pri opakovanom nepodarenom pokuse o samovraždu došlo k poškodeniu srdca.
9. 45-ročná učiteľka rómskeho pôvodu, žije v manželstve s 3-krát súdne trestaným Nerómom, matka štyroch detí, z ktorých dvaja dosahujú vynikajúce študijné výsledky a dvaja sú priemernými žiakmi, obetavá humanistka.

Čas: 5 – 10 – 15 – 20 minút

Úloha: Určite poradie troch potencionalných príjemcov podľa vás (5-minút), po dohode dvoch účastníkov vzdelávania (10-minút), po dohode v skupine zostavenej zo štyroch-piatich účastníkov vzdelávania tak, aby sme mali tri skupiny (15-minút), potom jeden hovorca z každej skupiny bude zastupovať svoju skupinu pri konečnom výbere potencionalného príjemcu (20 minút). Výber sa uskutoční konštruktívnou diskusiou pre a proti...Výber musí byť ukončený v stanovenom čase, ináč srdce stratí na životaschopnosti... V konečnom výbere nám bude známe meno prvého, druhého a tretieho v poradí.

		I.	II.	III.
A	Môj výber			
B	Výber v dvojici			
C	Výber v skupine			
D	Konečný výber hovorcov zo skupín			

Na záver urobte otvorenú diskusiu, spätnú väzbu.

Aký ste mali pocit pri určovaní poradia?

Transplantácia srdca. In: RAPOŠ, Ivan: *Výchova k ľudským právam – príručka pre učiteľov.* (Prílohy). Bratislava: Minority Right Group, 1994. s.93 . Upravil Jozef Sabol

4.4 Tak som ešte nikdy nerozmýšľal

Čas: 45 – 60 minút

Dáte nám za pravdu, že právo na život je uskutočniteľné len v určitom ovzduší, ktoré v súčasnosti na Zemi neexistuje. Človek zabíja zvieratá, vtáky, morské živočíchy – len tak, pre zábavu. Neexistuje úcta k životu. „Tá veľká vôľa k životu na úkor iných živých bytostí“ však tu je. A ako ďalej pokračuje Albert Schweitzer: „Príroda ich necháva podstupovať tie najstrašnejšie surovosti. Vedie hmyz inštinktívne k tomu, aby uložil svoje vajíčka do tela iného hmyzu, a tým ho utrúpil k smrti. Vedie mravce k spojenectvu voči iným malým tvorom, aby ich usmrtili. Pozri na pavúka, aké ľstivé je dielo, ktoré ho naučila príroda! Keď sa na prírodu pozeráte zvonka, je krásna a veľkolepá, ale čítať v jej knihe je strašné. A jej krutosť je taká nezmyselná! Obetuje často ten najcennejší život tomu najnižšiemu.“ Podobný názor zdieľal aj indský filozof, hľadač pravdy o živote Ošo Rajneesh (čítaj Ošo Rádžníš):

„Ľudia radi lovia a zabíjajú zvieratá bez potreby. Raz som bol hosťom v paláci maharadžu Jamnagara. Ukazoval mi vypchaté hlavy stoviek levov a vysokej zveri. Mal ich plný celý svoj palác a predvádzal mi ich so slovami: - Tieto zvieratá som všetky zabil sám:

Povedal som mu: - Vy vyzeráte ako dobrý človek. Aký dôvod ste mali? Čo vám tieto zvieratá urobili?

Odpovedal mi: - To predsa nie je otázka nejakého dôvodu alebo toho, že by mi niečo urobili. Lovím ich prosté pre zábavu.

Vysvetlil som mu: - Pozrite sa na to tiež z druhej strany. Keď zabije lev vás, bude to tiež len zábava? Vaša žena, deti, príbuzní – dovoľí si niekto z nich prehlásiť, že to bola pekná zábava? To bude predsa nešťastie. Keď zabíjate vy, potom to je zábava, keď zabíjajú oni, je to pohroma. Dvojaké meradlo svedčí o vašej nepoctivosti a neúprimnosti.

Odpovedal: - Tak som ešte nikdy nepremýšľal.

Ľudstvo je však vo svojej väčšine nevegetariánske; ľudia sú zvyknutí žiť sa inými formami života. Neexistuje úcta k životu ako takému. Dokiaľ nevytvoríte ovzdušie plné úcty k životu, nemôžeme uskutočniť svoj cieľ získať základné právo na život.“

Otázky do diskusie

- Opíšte, čo vás napadá, keď vidíte myš v klepci?
- Ako na vás zapôsobili uvedené príbehy a aké myšlienky vás pri ich vypočutí napadli?
- Aké sú vaše myšlienky, keď ušliapete (náhodne) nejakého červa, chrobáka, či chytíte a zadlávate muchu?
- Čo vás napadá, keď uvidíte na ceste zabité zviera, psa, mačku? Zrazilo ich auto...

Tak som ešte nikdy nerozmýšľal. 2000. In: SABOL, J.: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s.33. ISBN 80-8041-331-2

4.5 Robia šaty človeka?

Čas: 45 – 60 minút

Maturitná skúška nedopadla Albertovi Schweitzerovi tak ako si predstavoval profesorský zbor a on sám. Na vine boli nohavice. Bývalo samozrejmé, že sa k maturite chodilo aj za čias Alberta Schweitzera vo sviatočných šatách. V ťažkej ekonomickej situácii si každá rodina (aj súčasná) pomáha ako sa len dá. Každý chce vyzerat' aspoň v tento tak významný deň svojho života, akým deň maturitnej skúšky nesporne je, slušne. Schweitzer mal síce pomerne obstočné sako, ktoré zdedil po ktoromsi príbuznom, ale chýbali mu k nemu nohavice. Zo sporivosti si teda vypožičal na skúšku tmavé nohavice od svojho strýka. Malo to však jednu chybu krásy. Strýko bol nízky a buclatý, synovec zasa chudý a vyhúknutý dlháň... Len čo sa zjavil medzi spolužiakmi, vyvolal búrku smiechu. Chichot sa neutíšil ani pri slávnostnom vstupe do skúšobnej siene.

Toto narušenie slávnostného úvodu maturity pánov zo skúšobnej komisie, pravda, veľmi popudilo. Všimli si, že neprístojnú veselosť vyvolal maturant Schweitzer. Predseda komisie, pán hlavný školský radca, si preto Schweitzera vzal na mušku a začal ho osobne skúšať takmer zo všetkých predmetov. Veľmi ho pohoršilo, že mu skúšaný nepodal dostatočný obraz o tom, ako Homér opisuje prístavisko gréckeho loďstva. Ale napokon prišiel rad aj na odborný predmet pána hlavného školského radcu. Po desiatich minútach sa celkom zmenil. Po hneve už nezostala ani stopa. Prestal ho skúšať a začali sa spolu rozprávať o rozdieloch medzi spôsobmi gréckej a rímskej kolonizácie... Výsledkom toho všetkého bolo, že mu nakoniec vyslovil osobitné uznanie, ktoré prikrášľilo jeho inak len veľmi priemerné maturitné vysvedčenie. Nuž a tak sa napokon všetko skončilo celkom dobre. Vidieť, že vonkajšie vplyvy môžu niekedy poškodiť výsledky aj najusilovnejšej práce.

Otázky do diskusie

- Robia šaty človeka?
- Je správne ak posudzujeme človeka podľa jeho zovňajšku a nie aj jeho vnútra, schopností, zručností, vedomostí?...
- Ocítli ste sa v podobnej situácii aj vy?... Aké to malo následky pre vás?
- Aký je názor žiakov na situáciu, keď dodržiavanie spoločenských konvencií zabraňuje talentovanému človeku v jeho seberealizácii?
- Ako by ju riešili oni?
- Požiadajte ich, aby povedali v akom oblečení sa cítia najlepšie a prečo?

Robia šaty človeka? In: SABOL, J.: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s. 34. ISBN 80-8041-331-2

Vybral a otázky do diskusie zostavil: Jozef Sabol

4.6 Poskytnutá pomoc

Čas: 45 – 60 minút

Určite ste sa aj vy ocitli v situácii, keď obťažkaní batožinou ste si nevedeli pomôcť a len s určitou dávkou vynaliezavosti ste dokázali premiestniť ju z bodu A do bodu B. Albertovi Schweitzerovi sa to stávalo dosť často, veď cestovanie aj keď nebolo jeho koníčkom sprevádzalo ho celým jeho plodným životom za ľudskosťou, humanitou a pomocou druhým.

V júli 1918 všetkých zajatcov určených na výmenu zatvorili do akejsi šopy na železničnej stanici v Tarascone, bol medzi nimi aj Albert Schweitzer s manželkou. Keď konečne nastal čas odchodu, začali ich stadiaľ naraz veľmi súriť a poháňať. Schweitzer s manželkou, obťažkaní objemnou batožinou, za ostatnými nevládali, len s námahou sa za nimi vliekli po štrku medzi koľajnicami. Vtedy im priskočil na pomoc jeden zo zmrzačených zajatcov, ktorý nič neniesol, lebo nič nemal. V pomykove (v batožine mal rukopis dlho pripravovanej Filozofie kultúry a jeho strata, či krádež by bola nenahraditeľná), ale s vďakou mu prenechali niekoľko balíkov... Z uvedenej príhody Schweitzer vyvodil záver:

„Ako sme tak kráčali vedľa seba v lúčoch zapadajúceho slnka, v duchu som si zaumienil, že si spomienku na tohto človeka zachovám a kedykoľvek sa dostanem na dajakú železničnú stanicu, vždy sa najprv poobzerám po cestujúcich preťaženými batožinami a pousilujem sa im pomôcť. Odvtedy som to aj robil. Raz sa mi však pri takejto ponuke stalo, že ma v prvej chvíli podozrievali, či nie som zlodej.“

Otázky do diskusie

- Stalo sa aj vám, že pri vašej úprimnej snahe niekomu pomôcť ocitli ste sa v pozícii skôr zlodeja ako poskytovateľa pomoci? Opíšte vaše pocity, ktoré ste po tomto pokuse o pomoc prežívali.
- Stalo sa vám, že vám chcel niekto pomôcť a vy ste v ňom uvideli skôr špekulanta, zlodeja ako dobrého človeka? Ako mu dáte najavo váš nesúhlas s jeho pomocou, aby ste ho neurazili?
- Hľadajte v skupine spôsoby vyjadrovania nesúhlasu s pomocou, ale také, aby boli prijateľné nielen pre vás, ale aj pre toho koho pomoc práve odmietate...
- Ako na vás zapôsobil príbeh Alberta Schweitzera?
- Dokážete sa vžiť do pozície toho zúboženého zajatca, ktorý napriek svojim „žobráckym“ pomerom pomáha predsa len lepšie situovanému človeku? ...pritom nič za svoju pomoc nežiada...

Poskytnutá pomoc. In: SABOL, J.: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s.35. ISBN 80-8041-331-2

4.7 Rasizmus v nás

Čas: 45 – 60 minút

„Ako sa správať k farebným? Mám sa k nim správať ako k seberovným, alebo mám vystupovať v styku s nimi ako nadradený? Musím im dokázať, že si v každej ľudskej bytosti vážim človeka. Toto zmyšľanie musia vo mne vycítiť sami. Musím im teda dávať najavo pri každej príležitosti, že ich pokladám za svojich bratov. Ako potom vyjadrovať tento vzťah v každodennom živote, bude vecou účelnosti. Černoch je ako dieťa. Ani dieťa však nemožno dobre vychovať bez autority. Musím teda voliť i v styku s ním také formy, v ktorých sa uplatní moja prirodzená autorita. Voči černocho som preto presadzoval heslo: SOM TVOJ BRAT, ALE TVOJ STARŠÍ BRAT.“

„Keby dejiny zaznamenali v jednej knihe všetko, čo sa udialo medzi belochmi a farebnými“, píše Albert Schweitzer vo svojej knihe spomienok *Ľudia v pralese* (Bratislava, ÚMSK 1993, s. 108), „veľa strán – ako zo staršej, tak z novej doby – by sme otočili nečítaných – kvôli prílišnej hrôze obsahu.“

„Veľká je vina, ktorá spočíva na nás všetkých a na našej kultúre. Nezáleží na tom, či chceme konať dobro ľuďom tam vonku, či nie, je to prosto naša povinnosť. Za každého, kto šíril utrpenie, musí tam ísť niekto, kto prináša pomoc. Aj keby sme robili všetko, čo je v našich silách, nezmyli by sme ani tisícinu viny. To je základ každej filantropickej práce, konanej vo vzdialených krajinách.“

Otázky do diskusie

- Tieto vety napísal Albert Schweitzer v roku 1921, povedzte, čo sa od tých čias zmenilo na našom vzťahu k ľuďom inej farby pleti, prejavuje sa rasizmus aj v tomto okamihu, ktorý práve žijeme? Uveďte príklady, keď vy sami ste boli svedkom rasistického útoku, ako ste zareagovali? Čo ste cítili?
- Známe sú príklady iného pohľadu našich ľudí na obyvateľov inej rasy, farby pleti. U nás je pertraktovaný vzťah Rómov a Nerómov, kde vidíte vy chybu v tomto nezdravom jave na Slovensku?
- Myslíte si, že človek je zodpovedný za seba bez rozdielu či je biely alebo farebný a preto jeho problémy sú jeho problémami a nás ostatných sa to netýka? Navrhňte riešenie, ak by ste mali byť Rómom, černocho.
- Myslíte si, že by Slovensko mohlo byť bohatou krajinou, ak by nejestvovali prejavy násilia, intolerancie, rasizmu, xenofóbie...
- Viete si predstaviť, aby na Slovensku študovali bez strachu o svoje zdravie žiaci/študenti rôznych rás, národov a národností, a tak obohatili našu štátnu pokladňu o cenné devízové prostriedky?

Rasizmus v nás. In: SABOL, J.: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s. 36. ISBN 80-8041-331-2

4.9 Osobný príklad

Čas: 45 minút

Alberta Schweitzera sa opýtali, ako sa deti najlepšie vychovávajú. On odpovedal:

„Sú tri metódy: po prvé príkladom,
po druhé príkladom,
po tretie príkladom.“

Varianty/otázky do diskusie

- Zahrajte sa na Alberta Schweitzera a položte si podobnú otázku a pokúste sa dať na ňu odpoveď. Zároveň skúste zdôvodniť svoju odpoveď.
- Pokúste sa zaloviť vo vlastných myšlienkach a opíšte situáciu, keď sila osobného príkladu na vás zapôsobila tak, že nastala vo vašom konaní, činoch náhla zmena – bola to zmena k lepšiemu či k horšiemu?
- Spomeňte si na jedného človeka, ktorý silou svojej osobnosti dokáže/dokázal na vás vplývať tak, že ste sa stali iným, lepším. Ak súhlasíte, môžete povedať aj jeho meno. Nemusí to byť slávna osobnosť, môže to byť aj niekto z vášho okolia, či dokonca aj váš rovesník.
- Keby ste mali tú moc, žeby ste mohli udeliť Nobelovu cenu za osobný príklad, komu by ste ju udelili a prečo?

Poskytnutá pomoc. In: SABOL, J.: Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista. Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s.35. ISBN 80-8041-331-2

4.9 Rasa (príslušnosť k etniku) a osobnostné vlastnosti

Začiarknite tie charakteristiky, ktoré sú, podľa vás, výstižné pre tú-ktorú národnostnú, etnickú rasovú skupinu, kultúru.

Príklady etnických (rasových) skupín - obyvateľov Slovenskej republiky

CHARAKTERISTIKY	Slováci	Maďari	Rómovia	Rusíni	Poliaci	Česi	Vietnamci
01 milí	.....	.....	.....	.....	.....	.....	....
02 bitkári	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
03 umelecky nadaní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
04 mlčanliví	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
05 priateľskí	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

06 zruční	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
07 plachí	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
08 športovo nadaní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
09 čistotní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
10 hluční	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
11 pekní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
12 ochotní pomôcť	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
13 muzikálni	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
14 zlodeji	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
15 vtipní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
16 rozmaznaní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
17 silní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
18 zhovorčiví	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
19 leniví	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
20 zmyselní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
21 nežní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
22 zákerní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
23 zodpovední	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
24 presní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
25 jazykovo nadaní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
26 prispôsobiví	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
27 konfliktní	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

Otázky do diskusie

Vyplnenú anketu porovnajte s vašimi tvrdeniami, potom vyberte tie, ktoré sú najviac a najmenej frekventované v jednotlivých riadkoch a stĺpcoch. Porozprávajte sa v triede o uvedených kultúrach, ich zvykoch a obyčajoch. Ktorá z uvedených kultúr je vám najbližšia? Môžeme generalizovať názory na jednotlivé etnikum, skupinu? Sú správne? Dôveryhodné?

Rasa (príslušnosť k etniku) a osobnostné vlastnosti. In: RAPOŠ, Ivan: *Výchova k ľudským právam – príručka pre učiteľov.* (Prílohy). Bratislava: Minority Right Group, 1994. s.103.

Upravil a otázky do diskusie pripravil: Jozef Sabol

4.10 Všetci sme vinní – Pavol Strauss

Koľko je všade ľudí. A ako zriedka nájdeš človeka.

Kedysi všetci chodili na všetky schôdze. Jedni boli riaditelia a vedúci, iní boli podriadení. A všetci mysleli, že tým byť musia.

Jedni boli funkcionári strany a masových organizácií. Iní nimi neboli. Jedni mali politickú minulosť, iní nie. A všetci mysleli, že tak byť musí.

Jedni boli robotníci, iní neboli. Jedni pochádzali z dedín, iní z mesta. Jedni mali správny triedny pôvod a tí druhí ho správny nemali. A všetci mysleli, že tak byť musí.

Každému bolo všetko jasné a samozrejmé. Každý so všetkým súhlasil, alebo nesúhlasil. A boli v tom všetci. A nebol v tom nik.

Jedni boli odsúdení, iní súdení neboli. Jedni žili v trápeniach a obavách, tí druhí v radoostiach, istote a perspektívach. A boli v tom všetci a všetci boli vinní.

Jedni píšú o vinníkoch, iní obhajujú nevinných. Jedni súdia nevinných, iní obhajujú a ospravedlňujú priestupky. A všetci sme v tom. A všetci sme vinní.

Jedni vinia ideológov z vraždy, iní bránia vrahov pre slabosť a nezrelosť. Jedni bránia bezprávie, iní odsudzujú ústupčivosť. A všetci sme v tom. A všetci sme vinní.

Jedni kričia ako vyvolávači na námestiach, iní sú umlčivani a sotva žijú. Jedni stoja pred súdmi, iní na popraviskách, na bojiskách. Jedni popravujú, iných popravujú. A všetci sme v tom. A všetci sme vinní.

A koľko je všade ľudí. A ako zriedka nájdeš človeka.

I kedysi dávno. I včera. I dnes.

Otázky do diskusie

- Sme skutočne všetci vo všetkom vinní? Dá sa to generalizovať?

- Uvedte príklad, kde vy cítite ešte resty, ktoré má naša kultúra voči iným kultúram, napríklad voči Rómom, Čechom, Poliakom, Maďarom, Ukrajincom-Rusínom, Vietnamcom, Nemcom - napríklad v oblasti vzdelania, náboženstva, zamestnania ...

STRAUSS, Pavol :*Všetci sme vinní*. In: STRAUSS, Pavol: *Zákruty bez ciest*. Bratislava: VERBA, 1993. s.7-8. ISBN 80-901177-1-6

Otázky do diskusie pripravil: Jozef Sabol

4.11 V čom je sila modlitieb?

ROZOBERTE MODLITBU A URČITE KOMU JE HLAVNE URČENÁ.

JE AKTUÁLNA AJ DNES?

V ČOM SI JE SVET 16. STOROČIA PODOBNÝ S NAŠÍM V 21. STOROČÍ?

NA ZÁVER IBA PREČÍTAJTE, NEROZOBERAJTE (!) LIST SVÄTÉHO PAVLA
KORINTĽANOM „HYMNUS NA LÁSKU“ – POKÚSTE SA HO PRECÍTIŤ

Thomas MORUS

MODLITBA NA KAŽDÝ DEŇ

Daj mi, ó Pane, dobré trávenie, i ten krajec chleba, aby som prežil.

Daj mi zdravie tela i potrebný zmysel pre to, aby som si ho zachoval.

Daj mi dušu prostú i schopnosť rozoznať dobré a čisté, aby ma pohľad na hriechy a skazenosť sveta nezastrašil, a aby som našiel vždy dostatok prostriedkov na to, ako uviesť veci do poriadku.

Daj mi, ó, Pane, dušu čistú, ktorej je nuda cudzia, aby som nepoznal reptanie, vzdychanie a žaloby a aby som nepodriadil myseľ svoju starostiam o to, čo nazývame vlastným Ja.

Daj mi, ó Pane, zmysel pre humor, daj mi milosť porozumieť žartu, aby som trochu šťastia poznal v živote a vedel sa oň podeliť s inými.

Thomas Morus bol kancelárom Henricha VIII., bol popravený za vernosť pápežovi v roku 1535, v čase, keď Henrich VIII. založil anglikánsku cirkev ako vzdor voči katolíckej cirkvi, ktorá mu stála v ceste pri rozvode s kráľovnou Katarínou, aby si mohol vziať za druhú manželku Annu Boleynovu, ktorú dal neskôr popraviť za údajnú neveru a zato, že mu neporodila syna ako sľúbila.

Antonio FATTORI

HYMNUS NA LÁSKU

Úryvok z prvého listu svätého Pavla Korint'anom, upravené autorom

Keby som hovoril ľudskými jazykmi, aj anjelskými, a lásky by som nemal, bol by som ako cvendžiaci kov a zuniaci cimbal.

A keby som mal dar proroctva a poznal všetky tajomstvá a všetku vedu a keby som mal takú silnú vieru, že by som vrchy prenášal, a lásky by som nemal, ničím by som nebol.

A keby som rozdal celý svoj majetok ako almužnu a keby som obetoval svoje telo, aby som bol slávny, a lásky by som nemal, nič by mi to neosožilo.

Láska je trpezlivá, láska je dobrotivá; nezávidí, nevypína sa, nevystatuje sa, nie je nehanebná, nie je sebecká, nerozčuľuje sa, nemyslí na zlé, neteší sa z neprávosti, ale raduje sa z pravdy. Všetko znáša, vo všetko verí, vo všetko dúfa, všetko vydrží.

Láska nikdy nezanikne. Proroctvá prestanú, jazyky zamĺknu a poznanie pomíne. Lebo poznávame len sčasti a len sčasti prorokujeme. Ale keď príde to, čo je dokonalé, prestane, čo je len čiastočné. Keď som bol dieťa, hovoril som ako dieťa, poznával som ako dieťa, rozmýšľal som ako dieťa. Keď som sa stal mužom, zanechal som detské spôsoby. Teraz vidíme len nejasne, akoby v zrkadle, no potom z tváre do tváre. Teraz poznávam iba čiastočne, ale potom budem poznať tak, ako som aj ja poznaný.

A tak teraz ostáva viera, nádej, láska, tieto tri: no najväčšia z nich je láska.

FATORI, Antonio : *Peter a Pavol*. In: *Príbehy Nového zákona*. Bratislava: Ikar, 1991. s.106
ISBN 80-7118-010-6

4.12 Boh potrebuje ľudí

Počas veľkej búrky sa prelomili hrádze. Polia i domy zaplavila voda. Medzi postihnutými bol aj zbožný sedliak. Keď voda vnikla do kuchyne, presťahoval sa s rodinou na prvé poschodie. Keď sa sedliak díval z okna, plával okolo čln. Na člne už boli nejakí ľudia a tí kričali na sedliaka:

„Podťe do bezpečia!“

Avšak bohabojný sedliak pokojne odpovedal:

„Boh nás zachráni.“

Voda stúpala ďalej, hladina vystúpila do výšky prvého poschodia. Sedliak s rodinou šiel na povalu. Znovu priplával čln a ľudia volali na sedliaka, aby sa s rodinou zachránil. Ale sedliak znovu odpovedal:

„Boh nás zachráni.“

Sedliak a rodina museli stáť a držať sa komína. Voda im bola po členky. Čln priplával po tretí raz, aby zachránil sedliaka. Ale zbožný sedliak majúci dôveru v Boha aj teraz odmietol nastúpiť na čln a povedal:

„Boh nás v najväčšom nebezpečenstve zachráni.“

Vtom sa privalila veľká vlna a sedliak s rodinou zahynul.

Sedliak bol sklamaný a pri Božom súde sa ponosoval:

„Prečo si neprišiel pomôcť, keď sme boli v najväčšom nebezpečenstve?“

Tu odpovedal Boh: ...

Otázky do diskusie

- Dokončíte príbeh, čo by ste odpovedali sedliakovi?
- Ako hodnotíte prístup sedliaka k tejto hraničnej, život ohrozujúcej situácii?
- Kedy sú prvky mýtu, povery, zvykov... nadradené realite? Poznáte vo vašom okolí kultúru, v ktorej je mýtus nadradený nad skutočnosťou? Uveďte príklady a okomentujte ich.
- Ktoré príslovie, porekadlo, zrnko múdrosti vás napadlo po prečítaní príbehu o zbožnom sedliakovi?

Boh potrebuje ľudí. In: Nové príklady pre kazateľov, rečníkov a vychovávateľov. Zozbieral Ján Rybár, s. 44. ISBN80-967147-0-8

Preložil a upravil Jozef Sabol

Príbeh končí - Tu odpovedal Boh:

„Trikrát ti poslala Božia prozreteľnosť čln, aby ťa zachránila a ty si odmietol.“

LITERATÚRA

ALIEN 93 – Organizácia mládeže bojujúca proti rasizmu a xenofóbii. Metóda prevzatá zo seminára IYCS-IMCS „*Nová podoba rasizmu v Európe*“. Európske centrum mládeže, február 1993. Pozri aj: Európske centrum mládeže. Vzájomné poznávanie kultúr. Príklady používaných metód. Registrácia prostriedkov školiaceho kurzu. 4. zväzok, druhé vydanie, 1992.

KIPLING, R. 1972. If. In: An Anthology of English and American Verse. Moscow: Progress Publishers, 1972, s.351-352.

BĚLOHLÁVEK, F. 1996. Organizační chování. Olomouc: Rubico, 1996. 343 s.

ISBN 80-85839-09-1

Boh potrebuje ľudí. In: Nové príklady pre kazateľov, rečníkov a vychovávateľov. Zozbieral Ján Rybár, s. 44. ISBN80-967147-0-8

BRINKMAN, Rick - KIRSCHNER, Rick 1998. Ako vychádzať s ľuďmi, s ktorými si nerozumiete. Ako dostať to najlepšie i z toho najhoršieho správania ľudí. Bratislava: Motýľ, 1998. 255s. ISBN 80-88775-68-X

BUCHTELOVÁ, R. a kol. 2001. Akademický slovník cizích slov. Praha: Akademie věd České republiky. Ústav pro jazyk český, 2001.

CANGÁR, J. 2002. Ľudia z rodiny Rómov – Manuša andar e familia Roma. Nové Zámky: CROCUS, 2002. 240 s. ISBN 80-88992-42-7

Cože? Já, a rasista? Praha: Multikultúrní centrum Praha, o.s., Na Poříčí 12, 115 30 Praha 1, mkc@mkc.cz, www.mkc.cz (05-01-2006)

Dohovor o právach dieťaťa č. 104/1991 Zb.

Edukácia rómskych detí v európskom kontexte. 2002. Zborník príspevkov z konferencie k projektu Comenius 87496-CP-2000-1-sk-Comenius-cz zostavili Anna Butášová, Zuzana Kadlečíková a Daniela Valachová. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2002. 286 s. ISBN 80-85756-70-6

ELLIS, A. 1974. Humanistic Psychotherapy. New York: McGraw Hill Book Company, 1974.

FATORI, A. 1991. Peter a Pavol. In: Príbehy Nového zákona. Bratislava: Ikar, 1991. s.106. ISBN 80-7118-010-6

FRASER, B. J.-FISCHER, D. L. 1986. Using Short Forms of Classroom Climate Instruments to Assess and Improve Classroom Psychosocial Environment. Journal of Research in Science Teaching, 23, 1986, č. 5, s. 387-413.

FREYER, Paul Herbert. 1997. Albert Schweitzer. Život a dílo. Liptovský Mikuláš: Transcius, 1997. 208 s.

GAŽOVÁ, V. 1996. O štruktúre kultúry. Bratislava: FFUK, 1996.

GODWFROY, Christian.- ROBERT, Louis. 1994. Nauč se přesvědčovat. Praha: Alternativa, 1994. 291 s.

HABOVČÍKOVÁ, B.-HÁBOVČÍK, O. 1998. Rómska rodina a škola v multikultúrnem priestore. Nitra : KZN a KRK PF UKF, 1998. 124 s, ISBN 80-967937-1-3.

- HARKABUS, Š. 1997.** *Kultúra produktívnej školy*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 1997. 18 s. ISBN 80-8041-129-8
- Hodnoty v nás (a okolo nás). 1997.** Vybral a zostavil Dušan Jedinák. Prešov: Metodické centrum, 1997. s.32
- HOFFMANOVÁ, V. 2005.** *Predchádzajme intolerancii výchovou k dodržiavaniu ľudských práv*. Prešov: MPC, 2005.
- Interkulturní vzdělávání.** Praha: Člověk v tísní, společnost při ČT, o. p. s., 2002.
- Interkulturní vzdělávání.** Projekt Varianty, Praha: Nakladatelství LN, 2002
ISBN 80-7106-614-1; ISBN 80-85866-72-2
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária. 1988.** *Slovník cudzích slov pre školu a prax*. Bratislava: SPN, 1988. 520 s.
- KATUŠČÁK, Dušan a kol. 1998.** *Informačná výchova: terminologický a výkladový slovník odbor knižničnej a informačnej vedy*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998. 375 s. ISBN 80-08-02818-1
- KHUN, P. 1999.** *Interkultúrna výchova v podmienkach Slovenskej republiky*. In: Pedagogická revue, 1999, roč. 51, č. 1.
- KLIMEŠ, L. 1981.** *Slovník cizích slov*. Praha: SPN, 1981. 855 s.
- KOMINAREC, Igor.-KOMINARECOVÁ, Edita. 2005.** *Multikulturalita a edukácia*. Prešov: FMaPV Prešovská univerzita, 2005.
- KRESÁK, Peter a kol. 1997.** *Občan a demokracia*. Bratislava: Minority Rights Group – Slovakia 1997, 315 s.
- KŘIVOHLAVÝ, J.-MAREŠ, J. 1998.** *Komunikace ve škole*. Brno: MU, 1995.
- MAREŠ, J.- GAVORA, P. 1999.** *Anglicko-český pedagogický slovník*. Praha . Portál, 1999.
- MÁRQUEZ, Gabriel García . 1999.** *Sto rokov samoty*. Bratislava: IKAR 1999, s.10
ISBN 80-7118-429-2
- MELLIBDRUDA, J. 1996.** *Program treningu interpersonalnego dla nauczycielow*. In: ZELINA,M.: *Strategie a metody rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava: IRIS, 1996. s.156. ISBN 80-967013-4-7
- MEŠKO, Dušan KATUŠČÁK, Dušan a kol. 2004.** *Akademická príručka*. Martin : Osveta, 2004. 316 s. ISBN 80-8063-150-6
- MISTRÍK, Erich a kol. 1999.** *Kultúra a multikultúrna výchova – Culture and Multicultural Education*. Bratislava: IRIS, 1999. 347 s. ISBN 80-88778-81-6
- Národný program výchovy a vzdelávania na najbližších 20 rokov v Slovenskej republike.** Dvanásť pilierov. Bratislava : MŠ SR, 2004.
- Národný program výchovy k ľudským právam na roky 2005-2014, schválený MŠ SR dňa 8. 2. 2005.** Bratislava : MŠ SR, 2005.
- PETTY, Geoffrey. 1996.** *Moderní vyučování. Praktická příručka*. Praha: Portál, 1996. 380 s. ISBN 80-7178-070-7
- PIKE G. - SELBY, D. E. 2000.** *Cvičení a hry pro globální výchovu*. Praha: Portál, 2000
- Poskytnutá pomoc.** In: SABOL, J.: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s.35. ISBN 80-8041-331-2

- Projekt Phare - Zlepšenie podmienok Rómov vo vzdelávacom systéme – SK 0002.01 Aktivita 4.2.1,** 2003.
- Projekt Phare - Zlepšenie podmienok Rómov vo vzdelávacom systéme – SK 0002.01 Aktivita 4.2.3,** 2003.
- PRŮCHA, J. 1997.** *Moderná pedagogika.* Praha: Portal, 1997.
- PRŮCHA, J.- WALTEROVÁ, E.- MAREŠ, J. 1998.** *Pedagogický slovník.* Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1.
- PRŮCHA, J. 2001.** *Multikulturní výchova: Teorie – praxe – výzkum.* Praha: ISV, 2001.
- PRŮCHA, J. 1991.** *Multikulturní výchova a vzdělávání.* Pedagogika, XL, 1991, s.269-276.
- RAPOŠ, I. 1994.** *Výchova k ľudským právam – príručka pre učiteľov.(Prílohy)* Bratislava: Minority Right Group, 1994.
- Rasa (príslušnosť k etniku) a osobnostné vlastnosti.** 1994. In: RAPOŠ, Ivan: *Výchova k ľudským právam – príručka pre učiteľov. (Prílohy).* Bratislava: Minority Right Group, 1994. s.103.
- Rasizmus v nás.** 2000. In: SABOL, J.: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista.* Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s.36. ISBN 80-8041-331-2
- RIDER, CARL 1997.** *Psychická síla a jak ji rozvíjet.* Frýdek-Místek: Alpress, 1997. 240 s.
- Robia šaty človeka?** 2000. In: SABOL, J.: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista.* Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s. 34. ISBN 80-8041-331-2
- Rómsky nový list.** 12.roč., 2002, č.38, s.14-15
- SABOL, Jozef. 2000.** *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista.* Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. 44 s. ISBN 80-8041-331-2
- SCHWEITZER, Albert. 1993.** *Nauka úcty k životu.* Praha: Kontinenty 1993. 41 s. ISBN 80-901225-7-4
- SIMON, Sidney - HOWE, Leland - KIRSCHENBAUM, Howard. 1997.** *Vyjasňování hodnot.* Praha: TALPRESS, 1997. 307 s. ISBN 80-7197-085-9
- STRAUSS, Pavol. 1993.** *Všetci sme vinní.* In: STRAUSS, Pavol: *Zákruty bez ciest.* Bratislava: VERBA, 1993. s.7-8. ISBN 80-901177-1-6
- SUKUBA, D. 1991.** *Humanizácia a demokratizácia výchovy a vzdelávania.* Pedagogická revue, roč. 43, 1991, č.5.
- SUKUBA, D. 1993.** *Multikultúrna výchova a vzdelávanie žiakov základných a stredných škôl.* Pedagogické listy, roč. 1, 1993, č.2.
- SUKUBA, D. 1996.** *Multikultúrna výchova žiakov základných a stredných škôl na Slovensku.* 21 strán rukopisu autora č.219/96 pre časopis Pedagogická revue. (Z osobného archívu Dušana Sukubu)
- SUKUBA, D. 1993.** *Multikultúrny rozmer výchovy a vzdelávania.* Pedagogická revue, roč. 45, 1993, č.3-4.
- SUKUBA, Dušan. 1991.** *Humanizácia a demokratizácia výchovy a vzdelávania.* Pedagogická revue, roč.43, 1991, č.5.
- SVĚTLÍK, Jaroslav. 1996.** *Marketing školy.* Zlín: EKKA, 1996. 384s. ISBN 80-902200-8-8
- SVÍTEK, J. 1990.** *Alternativní životní styl.* Praha: Vokno, 1990.

- ŠVEC, Štefan a kol. 1998.** *Metodológia vied o výchove. Kvantitatívno-scientické a kvalitatívno-humanitné prístupy v edukačnom výskume.* Bratislava: IRIS, 1998. 303 s. ISBN 80-88778-73-5
- ŠVEC, Š. 1989.** *Prístupy ku klasifikácii zložiek potenciálneho obsahu vzdelávania.* In: Zborník FF UK Bratislava, Paedagogica, roč.12, 1989, s. 9 – 41. Bratislava: SPN, 1992.
- ŠVEC, Š. 1995.** *Základné pojmy v pedagogike a andragogike.* Bratislava: IRIS, 1995. ISBN 80-88778-15-8.
- ŠVEC, Š. 1993.** *Koncepcia humanistickej orientovanej výučby.* Pedagogická revue, roč. 45, 1993, č. 1-2, s. 2 – 15.
- Tak som ešte nikdy nerozmýšľal. 2000.** In: SABOL, J.: *Albert Schweitzer – teológ, filozof, lekár a humanista.* Banská Bystrica: Metodické centrum, 2000. s. 33. ISBN 80-8041-331-2
- Transplantácia srdca. 1994.** In: RAPOŠ, Ivan: *Výchova k ľudským právam – príručka pre učiteľov.* (Prílohy). Bratislava: Minority Right Group, 1994. s. 93 .
- TUREK, I. 1990.** *O vyučovaní ľudských práv.* Prešov: KPÚ, 1990.
- TUREK, I. 2003.** *Vzdelávacia politika Európskej únie. Príloha časopisu metodicko-pedagogických centier Slovenska Pedagogické rozhľady 2/2003.* Banská Bystrica: MPC, 2003. 8. s.
- Učební příručka mezikultúrní výchovy pro evropské střední školy.** Projekt AFS, 1997 - 1998.
- Ústava Slovenskej republiky z roku 1992**
- Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa ukladá Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky**
- VALACHOVÁ, Daniela - KADLEČÍKOVÁ, Zuzana - BUTÁŠOVÁ, Anna - ZELINA Miron, 2002.** *Vzdelávanie Rómov a multikultúrna koexistencia. 1.vyd.* Bratislava: SPN, 2002. 205 s. ISBN 80-08-03339-8
- VLITOVÁ Romana - SEMANCOVÁ Andrea: My a ti druzí. Příručka pro multikultúrní výchovu a vzdělávání na základní škole.** Praha: Multikulturní centrum, o. s., infocentrum@mkc.cz, www.mkc.cz (05-01-2006)
- Vzájomné poznávanie kultúr. 1992. Príklad používania metód. Registrácia prostriedkov školiaceho kurzu. 4. zväzok, druhé vydanie.* Európske centrum mládeže, 1992
- WICHTERLOVÁ, Marie: Používání etnických stereotypov v médiách.**
<http://www.varianty.cz/activities.php?id=88> (05-01-2006)
www.varianty.cz (05-01-2006)
www.varianty.cz/activities (05-01-2006)
- Zavádzanie multikultúrneho vzdelávania a výchovy do vzdelávacieho procesu.** Bod C. 32 – V rámci koncepcie rozvoja výchovy a vzdelávania v SR na najbližších 15 – 20 rokov (projekt Milénium“)
- ZELINA, M. 1996.** *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa.* Bratislava: IRIS, 1996. ISBN 80-967013-4-7
- ZELINA, M. 2000.** *Alternatívne školstvo.* Bratislava: Iris, 2000.

Názov: **Tvorba protipredsudkovej klímy v triede**
Školiaci program o multikulturalizme a motivácii pre učiteľov žiakov stredných škôl pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia.

Autori: PhDr. Jozef Sabol
PaedDr. Ingrid Zubková

Recenzent: PaedDr. Ján Cangár

Jazyková úprava: Vlasta Školková

Obálka: Roman Štaffen

Náklad: ~~AAAAAAAAAAAAAAAA~~ 100 ks

Rozsah: 53 strán

Vydavateľ: EUROFORMES, s.r.o.

Vydanie: prvé

Formát: A4

ISBN: ~~AAAAAAAAAAAAAAAA~~ 978-80-261-1000-0